

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜ AÇISINDAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ (PARLAMENTER SİSTEM VE BASKANLIK SİSTEMİ)'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ/EVALUATION OF THE SYSTEMS OF GOVERNMENT (PARLIAMENTARY SYSTEM AND PRESIDENTIAL SYSTEM) IN TERMS OF TURKISH POLITICAL CULTURE

AUTHORS: Rifat AYDIN

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/270521>

TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜ AÇISINDAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ (PARLAMENTER SİSTEM VE BAŞKANLIK SİSTEMİ)'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rıfat AYDIN*

Öz

Hükümet sistemi tartışmalarında siyasal kültürün rolü ve etkisi önemli bir unsurdur. Bir hükümet sisteminin etkinliği, içinde işlediği toplumun siyasal kültürüyle yakından ilişkilidir. Hükümet sistemi ve siyasal kültür bu kapsamda birbirlerini karşılıklı olarak etkileme gücüne sahip olgulardır. Diğer bir ifadeyle hükümet sistemlerinin belirli bir ülkedeki işleyişi o ülkenin siyasal dinamiklerine, toplumun demokratik olgunluğuna, nüfus yapısına ve eğitim düzeyine uzanan geniş yapısal faktörlerle ve bu faktörlerin yekûnunu temsil eden siyasal kültürle yakından ilişkilidir. Hükümet sistemlerinin siyasal kültür bağlamında inceleneceği bu çalışma bu çerçevede siyasal kültürle ilişkili muhalefet kültürü, parti disiplini-lider etkisi ve demokrasinin kurum-sallaşması olguları üzerinden başkanlık ve parlamenter sistemin Türkiye'deki siyasal kültürle uyumu çerçevesinde uygulanabilirliğini değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Kültür, Demokrasi, Muhalefet Kültürü, Başkanlık ve Parlamenter Sistem

EVALUATION OF THE SYSTEMS OF GOVERNMENT (PARLIAMENTARY SYSTEM AND PRESIDENTIAL SYSTEM) IN TERMS OF TURKISH POLITICAL CULTURE

Abstract

The role and influence of the political culture in the scholarly dispute over the systems of government are important. The efficiency of a system of government is closely related to the political culture of the society where the system operates. In this context, systems of government and political culture mutually influence each other. In other words, operation of a system in a specific country is closely associated with a wide range of structural factors such as political dynamics of the country in question, society's democratic maturity, population structure and education level, and political culture that represents these factors as a whole. This article addresses government systems within the context of political culture, and evaluate the viability and adaptation of presidential and parliamentary systems in Turkey in terms of the opposition culture regarding to political culture, party discipline-leader's influence and institutionalization of democracy.

Keywords: Political Culture, Democracy, Opposition Culture, Presidential and Parliamentary Systems.

* Başbakanlık Uzmanı, rifataydin7@hotmail.com.

Giriş

Siyaset felsefesinin temel konuları arasında yer alan hükümet sistemleri son dönemde anayasa hukukçuları kadar, siyaset bilimcilerin de ilgisini çekmektedir. Bu ilginin bir sonucu olarak hükümet sistemleri günümüzde siyaset biliminin de güncel sorunlarından birisi haline gelmiştir. Ancak özellikle bu kapsamda yapılan çalışmalarda genellikle yöntemsel olarak salt ülke uygulamaları karşılaştırılarak bir hükümet sisteminin başarısı ya da başarısızlığı değerlendirilmektedir. Bu yöntem özü itibarıyla temel bir problemi içinde barındırmaktadır. Çünkü bir ülkede uygulanması düşünülen sistemin o ülkenin kültürel yapısıyla uyumu göz ardı edildiğinde sadece *ceteris paribus* bir duruma ilişkin sonuçlar gözlemlenebilir. Bu açıdan siyasal kültür ve hükümet sistemi arasındaki analiz edilmesi gereken ilişki, her yönüyle, birincinin belirleyiciliğinde şekillenmektedir. Bu çerçevede çalışmam hükümet sistemi tartışmalarında siyasal kültür olgusunu kullanarak başkanlık sisteminin ve parlamenter sistemin Türkiye’de uygulanabilirliği sorusuna odaklanmaktadır.

Tarihsel olarak demokratik serüveni parlamenter sistemle beraber hız kazanan Cumhuriyet Türkiye’inde sistem, yaşadığı kronik sorunlar ve hükümet krizleri ile tartışmalı bir hale gelmiş ve parlamenter sisteme alternatif model arayışları başlamıştır. Bu kapsamda başkanlık sistemi, özellikle son otuz yılda birçok devlet adamı ve akademisyen tarafından parlamenter sisteme alternatif olarak önerilmiştir. Başkanlık sistemini savunanların temel argümanı ise parlamenter sistemin yürütmede sağlayamadığı istikrarın başkanlık sisteminde sağlanabileceği tezidir. İstikrarlı ve etkin bir sistem için başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini savunanlar Türkiye’de parlamenter sistemin yaşadığı sorunları salt hükümet sisteminin özelliklerinin bir sonucu olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Bu durum parlamenter sistemi savunanlar için de geçerli olmaktadır. Başkanlık sisteminin toptancı bir şekilde tek adamlık getireceği iddiası da ülke karşılaştırmaları sonucunda yapılan bir çıkarımdan öteye gidememektedir. Çünkü her ülkenin sahip olduğu siyasal kültür özellikleri aslında bu sistemlerin uygulamadaki başarısını doğrudan etkilemektedir. Özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan dönemde de Türkiye’de başkanlık sistemi iki cephe arasında tartışılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan parlamenter sisteme ilişkin olarak da yine bu iki taraflı tartışma ile karşılaşmaktayız. Bu çalışmada bu iki cephenin iddiaları ve tezleri karşılaştırmalı bir şekilde siyasal kültür bağlamında sunulacaktır.

Hükümet sistemi değişikliği, sadece yürütmenin göreve geliş biçimini etkilememektedir. Devlet ve toplum, devlet ve bireyler ile nihayet devletin organları arasındaki ilişkiler hükümet sistemlerinin niteliğine göre belirlenir. Bu yüzden sistem değişikliği önerilerini sadece hukuk mühendisliği ile değerlendirmek yanıltıcı olur. Karşılaştırmalı olarak hükümet sistemlerini analiz etmek için bu sistemleri, uygulandıkları ülkelerin siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi özellikleri çerçevesinde incelemek ve analiz etmek gerekir. Bu kapsamda bu çalışmada öncelikle siyasal kültür kavramı ile hükümet sistemleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu açıklanmakta; daha sonra ise Türkiye’nin tarihsel süreçte sahip olduğu siyasal kültür özellikleri incelenerek bu özelliklerin muhalefet kültürü, parti yapıları ve demokratik kurum-

sallaşma gibi olgulara nasıl yansıdığı incelenmektedir. Son aşamada ise Türkiye'nin sahip olduğu siyasal kültür özelliklerinin başkanlık sistemi ve parlamente sistemle uygunluğu üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. SİYASAL KÜLTÜR KAVRAMI

Siyasal kültür, kültür kavramının bir alt kolu olarak siyaset - kültür ilişkisini açıklayan bir kavramdır. Bu açıdan siyasal kültürü tanımlamadan önce kültür kavramına bakmak faydalı olacaktır. Kültür kavramı etimolojik olarak, Latince kökenli bir kelime olan ve tarım anlamına gelen "Cultura" kelimesinden gelmektedir. Batı dillerinde daha sonra "Culture" olarak kullanılan bu kelimenin Osmanlıcadaki karşılığı ise "hars" kelimesidir. (Çeçen,1996:11) Kültür kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise "yeryüzünde beşeri hayatın başlangıcından bugüne kadar insanoğlu tarafından üretilmiş olan her şey; bir birey veya topluluğun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve görenek ile alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar toplamı" olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2016) E.B. Taylor'a göre ise de kültür, "toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği ve edindiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür." (Taylor, 2010:3) Maurice Duverger ise, kültür kavramını daha işlevselci bir şekilde yaklaşmakta ve kültürü bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden, rolleri oluşturan düzenlenmiş davranışlar, düşünceler ve duygular bütünü olarak tanımlamaktadır. (Duverger, 1998: 74-75) Bronislaw Malinowski ise kültürü, "belirli bir oranda biçimlenmiş, toplumun birçok üyesince benimsenmiş ve nesnel ve sembolik olarak ortak sahip olunan duyguyu, düşünceyi ve davranışları şekillendiren bütün" şeklinde açıklamaktadır.(Çam, 2005:199) Bu çerçevede kültür, bireyin algıları ve dolayısıyla dış dünyaya dair paradigmalarının temel kaynağını ifade etmektedir. (Erzen & Yalın, 2011:58)

Kültür kavramı, ekonomiden siyasete, yeme içme alışkanlıklarımızdan siyasal tercihlerimize uzanan genişçe anlamının içinde alt kültürel alanlara ayrılmaktadır. Bu açıdan siyasal kültür daha alt ve özel bir alana denk gelmektedir. Siyasal kültür alanında ilk ampirik çalışmaları ortaya koyan Gabriel Almond ve Sidney Verba bu farklılığı şöyle açıklamaktadır; "politik kültürden bahsettiğimiz zaman bir ulusun karakterinden veya tek tek bireysel özelliklerinden veya bireyleri çocukluklarından başlayıp ele alan psikolojik veya antropolojik kültür teorilerinden değil politik tercihler, politik katılım ve farkındalık gibi konulardan bahsetmekteyiz". Bu kapsamda siyasal kültürün alanı, kültür antropolojisi veya salt psikolojiden ziyade bireyin politika karşısındaki durumuyla ilişkilidir." (Almond & Verba, 1989:11) Arthur Berger'in yaptığı tanımlama da ise siyasal kültür herhangi bir toplumun siyasal düzenini biçimlendirmede rol oynayan inançlar, değerler ve tutumların oluşturduğu bütünü ifade etmektedir. (Berger, 1989:5) Bu anlamda siyasal kültür bir toplumun üyelerinin siyasete ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütünü ifade etmektedir. Ancak zaman içinde toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda gerçekleşen değişimler siyasal kültürün içeriğini ve biçimini değiştirebilmektedir. Bu yüzden de siyasal kültürün incelenmesi, toplumsal değişmeyi, bireylerin siyasal sistemle ilişki kurma biçimlerini, siyasa yapım ve uygulama sü-

reçlerini kapsayan geniş bir etki alanına sahiptir. (Turan, 2014:482-484) Yöneten - yönetilen ilişkisi, iktidar, güç ve otorite gibi olgular siyasal sistem ve yönetim biçimleri gibi süreçler, siyasal kültürün oluşum sürecine hem etki eder hem de ondan etkilenir. Bu açıdan siyasal kültür genellikle bütünsel kültürün siyasal yönleri olarak ifade edilebilir.

Siyaset, toplumun ortak yaşamını belirleyen ve ona yön veren bir olgudur. Bu nedenledir ki, toplum içindeki bireyler siyasete karşı kolektif bir biçimde çeşitli görüşler geliştirip tepki gösterirler ve bu tepkiler siyasal sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. (Şen, 2015: 67-68) Bir ülkedeki siyasal sistemin ayrıca bireylerin siyasal davranışları üzerinde de etkisi vardır. Bu etki, bir yönüyle siyasal kurumları etkilerken diğer yönüyle siyasal davranışları yeniden şekillendirmektedir. Siyasal yapı ve siyasal davranışlar arasındaki bu etki-tepki ilişkisinin anlaşılabilmesi ise, ancak bir toplumun siyasal kültürünün incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu yönüyle siyasal kültür aslında kökleri eskiye dayanan bir düşüncenin yeni ifadesidir. Ancak bir toplumun ya da grubun davranışlarını biçimlendiren hatta siyasal sistemin sürekliliğini sağlayan değerlerin ve inançların önemi kabul edilmiş olmakla birlikte, birçok düşünür, değer, inanç gibi kavramları siyasal kültürün bir parçası olarak görmemiştir. Siyasal yapı ve davranışlar arasındaki bu etki tıpkı Alman filozof Herder'de olduğu gibi genel olarak kültür kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. (Heywood, 2007:290) Ancak 20. Yüzyılla birlikte siyasal kültür siyasal sistemin belirleyici ögesi olarak literatürde yer almaya başlamıştır. İlk kez 1956'daki çalışmasında "siyasal kültür" kavramını kullanan isim G. Almond olmuştur. (Almond, 1956: 391-393) 1960'lı yıllarla ise kavram Samuel Beer, S. Verba, Lucien W. Pye, Seymour M. Lipset ve Robert Dahl gibi siyaset bilimciler tarafından kullanılmaya başlanmış ve siyaset biliminin önemli bir ögesi hâline gelmiştir. (Gibbins, 1989: 3-4)

Her kültür tipi, belirli bir siyasal yapı ile birleşir. Bu açıdan siyasal kültür ile siyasal yapının uygunluğu sorunu siyasal gelişme yönünden önem taşımaktadır. Bu durumu Almond ve Verba'nın çalışması¹ üzerinden açıklayacak olursak; yerel kültür, merkeziyetçi olmayan bir geleneksel siyasal yapıyla uyum gösterirken, bağımlılık kültürü daha çok merkeziyetçiliğin üstün olduğu otoriter bir yönetime denk düşmektedir. Katılımcı kültür ise demokratik geleneğin güçlü olduğu bir siyasal iklime ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden eğer bir toplumda siyasal kültür, siyasal yapının bir unsuru olan hükümet sistemiyle uyum içinde değilse, o ülkede siyasal sistem düzensiz ve krizlerle dolu bir görünüm arz edecektir. Siyasal kültürün hükümet sistemleriyle ilişkisi bu açıdan bir ülkede hükümet sisteminin demokratik bir süreklilik içinde et-

1 Almond ve Verba üç farklı siyasal kültür tipinin varlığından söz etmektedir; siyasal kültür tipleri, Yöresel kültür, Uyrakluk kültürü ve Katılımcı kültürdür. Yöresel kültürde, vatandaşlar merkezi bir hükümetin varlığından neredeyse habersizdir. Uyrakluk kültürü ise gelişmiş demokrasilerde nadiren görülür, ancak izlerini kırsal kesimin izole topluluklarında veya devletin insanların yaşamında varlığını hissettirmedeği ve sayıları hızla artan şehir içindeki yoksul mahallelerde bulmak mümkündür. Uyrakluk kültüründe vatandaşlar kendilerini siyasal sürecin katılımcı bir ögesi olarak görmezler, tıpkı diktatörlük altında yaşayan halklar gibi kendilerini devletin tebaası olarak görürler. Katılımcı kültürde ise vatandaşlar hem sisteme katkıda bulunabilecekleri hem de sistemden etkilendikleri inancını taşırlar. Bu yüzden de katılımcı tavra sahip insanların istikrarlı bir demokrasinin örnek vatandaşları olduğu varsayılır. Bkz. Hague R. & Harrop, M. (2004). *Comparative Government and Politics an Introduction*. (Altıncı Baskı). New York: Palgrave Macmillan Press, 89-90.

kinlik sağlayabilmesiyle yakından ilişkilidir. Örneğin Almond ve Verba'nın çalışmasında ABD ve İngiltere'de var olan katılımcı yurttaşlık kültürünün o ülkede hükümet sistemlerinin (ABD ve İngiltere'de farklı hükümet sistemleri var olmasına rağmen) gücünün dayanağını teşkil ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Meksika, Brezilya ve Türkiye gibi ekonomik olarak gelişmekte olan ve demokratik kurumsallaşması yetersiz ülkelerde hükümetlerin istikrarı siyasal kültürle uyumlu bir hükümet modelinin uygulanmasıyla yakından ilişkilidir. Çünkü bir ülkede siyasal kültürle uyumlu bir hükümet sistemi uygulandığında o ülkede siyaset istikrar kazanmakta ve bunun sonucu olarak ekonomik büyüme ve refah artmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme ile birlikte demokrasinin kalitesi de yükselmektedir. Gerçekten de Dünyanın gelişmiş demokrasilerine bakıldığında ekonomik olarak gelişmiş ülkelerle karşılaşmaktayız. Bu ülkelerin önemli ortak noktası ise siyasal gündemlerinde hükümet sistemi değişikliği tartışmalarının önemli bir yer tutmamasıdır. Çünkü bu ülkeler siyasal kültürleriyle uyumlu bir hükümet sistemini en az bir yüzyıldır sürdürmektedir.² Ancak bu noktada siyasal kültürün dinamik bir olgu olduğunu da unutmamalıyız. Bu yüzden de zaman zaman bu ülkelerde de büyük çaplı olmasa da hükümet sistemi değişiklikleri olduğunu görmekteyiz.

2. TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜNÜN YAPISAL GÖRÜNÜMÜ

Batılılaşma ve gelenek arasında tarihsel süreçte şekillenen Türk siyasi kültürü, Osmanlı'nın modernleşme çabalarından cumhuriyet dönemine uzanan bir seyrirde, zaman zaman darbelerle bölünen bir demokratikleşme süreci içerisinde gelişmiş ve bugünkü şeklini almıştır. Osmanlı'dan miras kalan siyasal alan, Cumhuriyetle birlikte devletçi - laik çizgi ile muhafazakâr - liberal çizgi arasında artan bir bölünme içinde şekillenmiştir.³ Bu bölünme içinde devletçi-laik çizgi, özellikle ulus-devletin inşasında kendi devletine uygun yurttaşın yaratılmasına öncelik vermiş ve batılılaşmayı jakoben bir tarzda uygulamıştır. Bu tarz, süreç içinde diğer cephenin de kendi kimliğini inşasına zemin hazırlamıştır. Bu diğer grup muhafazakârlığı ön planda tutarken sermaye birikimine ve dini özgürlüklere önem vermek suretiyle liberalizmin bazı değerleriyle (eşitlik, yerellik, özgürlük⁴) uyumlu bir ilişkiye de açık olmuştur. Özellikle Demokrat Parti (DP) ile birlikte Türkiye'de muhafazakârlar, liberalizm ile daha da yakınlaşmıştır. Çünkü DP, muhafazakâr yapısının⁵ yanında

2 1962 yılında Fransa Anayasasında yapılan değişiklik bu açıdan istisna teşkil etmektedir. Fransa'da sistem 1962 yılındaki anayasa değişikliğiyle radikal bir şekilde değişmiştir.

3 Bu bölünmeyi Şerif Mardin merkez - çevre olarak nitelerken, Emre Kongar devletçi/seçkinler - gelenekçi/ liberaller olarak kavramlaştırmıştır. İdris Küçükömer ise batıcı - laikler ile doğucu-İslamcılar tanımlamasını yapmaktadır.

4 Buradaki özgürlük bireysel özgürlükten ziyade toplumda hâkim olan inancın serbestçe yaşanmasını temsil etmektedir. Özellikle bu özgürlük tartışması kamusal alanda kendisini hissettirmiştir. Çünkü kamusal alanın devlet tarafından tanımlanması, hangi talep ve tercihin kamusal alanda var olup olamayacağını da belirlemektedir. Bkz. Mahcupyan, E. (2007). Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset. (Dördüncü Baskı). Kamusal Alan. *Doğu Batı Dergisi*. 2(5), 26.

5 DP muhafazakârlığı, liberal değerleri dışlayan bir tutumdan ziyade devrimlerin rijitliğine ve salt akılcılığa karşı maneviyatı da kapsayan bir tutumla ilişkilidir. Pratikte ve uygulamada DP'nin muhafazakarlık ideolojisinden anladığı şey, bir ideoloji olarak muhafazakar fikirler ve doktrinlerle

ekonomik olarak liberal politikalar uygulayan ve tek parti döneminin korporatizmini bu politikalarla yıkmaya çalışan bir siyasal program uygulamaya çalışmıştır. Aslında, muhafazakârlıkla liberalizm arasındaki bu beraberlik yalnızca Türkiye'ye has bir durum değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde liberal ekonomideki büyüme, muhafazakârlıkla liberalizmin birlikteliğine zemin hazırlamıştır. (Özipek, 2005:140) Özellikle muhafazakârlığın kendine ait bir ekonomik sisteminin olmayışı ve özel mülkiyete verdiği önem ile birlikte iki kutuplu dünyada sosyalizmin muhafazakârlıkla toplumsal nedenlerle çatışması, muhafazakâr grupları liberal düşüncelere yaklaştırmıştır.

Türkiye'deki bu ilişki özellikle İngiltere'deki muhafazakâr parti pratiğiyle benzerlikler göstermektedir. Fransa'daki katı gelenekçilik ile jakoben aydınlanmanın çarpışmalarından etkilenen İngiltere'yi, bu çatışmadan kurtarmayı amaçlayan Sir Robert Peel, muhafazakârlığı modern öncesine dönük bir tutuculuktan çıkarıp ılımlı reformları destekleyen bir hareket haline getirmiş ve böylece aristokratik muhafazakârlığı liberal değerlere açmış ve o tarihten bugüne İngiltere'de geleneklerine düşkün ama liberal değerlerle uyumlu bir siyaset anlayışının temelini atmıştır. (Adelman, 2014: 89-90) Bu anlayışın arka planındaki kişi ise Edmund Burke'dir. Burke'e göre, tarihsel açıdan Avrupa medeniyetinin ve sosyolojik açıdan da toplumsal düzenin en büyük destekçilerinden birisi olan dinin ve geleneksel kurumların, siyasal düzeyde yani devlet içinde de önemli işlevleri bulunmaktadır. Burke'nin din ve gelenek üzerindeki bu değerlendirmesi modernleştirici politikaların aşırı rasyonel yönüne yönelik bir eleştiriyle birlikte, siyasal iktidarın keyfi ve zorbaca eylemlerine karşı getirilen bir sınırlamayı da içermektedir. (Burke, 1993: 92) Bu açıdan, Türkiye'de muhafazakâr siyasetin liberal değerlerle yan yana gelmesi aşırı modernleştirici politikalara bir karşı koyuşla yakından alakalıdır. Her ne kadar Türk muhafazakârlığı modernleşmeyi ve batılılaşmayı savunan bir düşünceye sahipse de, Kemalizm'in radikal modernleşmesine karşı daha yavaş ve tedricî bir süreci öngörmekte ve geleneği de modernleşme sürecine dâhil etmek istemekteydi. (Aktaşlı, 2011:150)

Tarihsel süreç içerisinde yukarıda belirttiğimiz süreçler, kırılmalar ve bloklaşmalar etrafında Türk siyasi kültürünün genel özelliklerini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz;

a) Türkiye'de toplum kendi içinde yeterince farklılaşmamıştır (Türkiye'de sivil toplum alanı batı demokrasilerinden farklı olarak burjuva sınıfı – işçi sınıfı ayrımı üzerinden bir toplumsal çatışma ve uzlaşma ile gelişmemiştir)⁶ ve bireyden önce toplum anlayışı hâkimdir. Bireyselleşmeden ziyade topluluk içinde anlam bulma eğilimi Türkiye'de cemaat sayılarındaki fazlalık ve bu cemaatlerin toplumsal ilişki-

(yeniden dağıtım, gelenek, pragmatizm, organizmacılık ve mülkiyet gibi) de uyumludur.

6 Özellikle 18. Yüzyıl sonrasında toplumun dünyayı algılama ve gelecek tasavvurlarını şekillendirme açısından bireyi referans alan farklı ideolojilerin sosyal ve siyasal alandaki yansımaları, insanların düşünce, tutum ve davranış kodlarını şekillendiren eğilimlerinin modernizm ve postmodernizm gibi olgularla farklılık göstermesi, burjuva ve işçi sınıfı arasındaki mücadelenin batıda toplumsal ilişkileri biçimlendirmedeki kurucu rolü ile sendikalaşma ve sivil toplum örgütlenmeleri toplumsal farklılaşmanın önemli yelpazeleridir. Türkiye'de toplumsal farklılıklar bu açılardan yeterli düzeyde değildir.

leri düzenlemedeki rollerindeki gücünde kendini göstermektedir. Yine lidere (otoriteye) itaat, bu ilişki biçiminden ve tarihsel olarak otoriteyi temsil eden figürlere (sultan, şeyh vb.) itaat geleneğinden beslenen bir durumdur. Bu durumun bir sonucu olarak farklılaşmanın ifadesi güçleşmekte ve farklılaşmanın dile getirilmesi ayrıştırıcı bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Bu durum siyaset alanını da yakından etkilemektedir. Özellikle günümüzde Türkiye’de siyasal partilerin liderle özleştirilmeleri ve parti içinde liderin sahip olduğu etki bu geleneksel siyasal ve toplumsal kültürün bir yansımasıdır.

b) Türkiye’de toplumsal hayatın bütün alanları siyasetle ilgili görülmektedir. Bu yüzden de siyasetin müdahale alanı oldukça genişlemiştir. Vatandaş her türlü isteğinin devlet tarafından karşılanmasını beklerken, devlet de kendisinde her alanda sınırsız müdahale hakkını görmektedir. Ayrıca, her türlü isteğin devlet tarafından karşılanmasının beklenmesi beraberinde ise her şeyin siyaset aracılığıyla elde edilebileceği düşüncesini de getirmektedir. Bu durum Türkiye’de demokrasinin işleyişini zorlaştırmaktadır. Çünkü devlet verdiği ölçüde, her türlü sınırlandırmaya da muktedir bir otorite olmaktadır. (Turan, 1996:25)

c) Türk siyasal kültürünün diğer bir baskın unsuru uzlaşma eksikliğidir. Günlük yaşantılarımızda dahi toplumsal anlayışlarımızdan ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Çünkü Türkiye’de toplumsal çatışmaların sınıfsal temeller üzerinden yaşanmaması ve bu çatışmaların zorunlu kıldığı uzlaşma ve müzakere(negotiation) süreçlerinin tarihsel olarak edinilmemesi, batıdan farklı olarak Türkiye’de uzlaşma ve müzakere etme süreçlerini geri bırakmıştır. Bu sebeple de uzlaşma rejimi olarak tanımlanan demokrasiyle, uzlaşmacı olmayan kültür arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır. Bu gerilimin bir sonucu olarak da Türkiye’de muhalefet etme biçimleri sorunlu olmuştur. Türkiye’de siyaset sürekli içinde bir çatışmayı barındıran ve “uzlaş” kavramının olumsuz bir değer taşıdığı bir müzakeresizlik döngüsünün içine hapsedilmiştir. Bunun sonucu olarak da başarısız koalisyon dönemlerinde ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıkları çoğu kez siyasal istikrarsızlıklara dönüşmüştür.

d) Türk siyasal hayatında belirleyici ve baskın olan devlet, eğer topluma demokrasi gerekiyorsa demokrasiyi, din gerekiyorsa dini, laiklik gerekiyorsa laikliği, kapitalizm gerekiyorsa kapitalizmi getirmiştir. Bu sınırsız ve aşkın devlet anlayışı kendi kutsadığı değerler doğrultusunda makbul vatandaşlardan oluşan bir toplumu hedeflemiştir. (Parlak, 2008: <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/236/turk-siyasal-kulturu-halksiz-iyaset//.html> 28.08.2016) Bu tanımlamadan anlaşıldığı üzere Türk siyasal kültürü, bireyin ve toplumun üzerinde kurduğu mutlak hâkimiyet ile üstünlüğü devlete tanıyan bir etatizm⁷ ile şekillenmiştir.

A. Türk Siyasi Kültüründe Muhalefet

Siyasal muhalefet, yüzyılları kapsayan gelişme ve aşamalardan sonra; batı demokrasilerinde kurumsallaşmış ve siyasal mekanizmanın merkezinde yer almıştır. Demokratik sistemlerde, iktidara sahip olmak, seçimlere bağlı olarak kamuoyunun

⁷ Devlet iktidarına güçlü bir şekilde vurgu yapılması ve buna karşılık sosyal ve bireysel haklarda bu vurguya eşlik eden bir azalmanın olması durumu.

tercihi doğrultusunda oluşmakta ve iktidarların sürdürebilirliği azınlık ve çoğunluğun bir denge içinde siyasal yaşamda yer alabilmelerine bağlıdır. Çünkü bugün hükümet olanların, gelecek seçimde muhalefet olabileceği ihtimali ve seçmenlerin iktidarı denetleme mekanizması olarak muhalefetin rolü, milli iradenin öteki yüzü olarak demokrasiler için önem arz etmektedir. (Tunaya,1982:349) Bu yönüyle çağdaş demokrasiler iktidar-muhalefet dengesine dayanmaktadır. Muhalefet; iktidarı denetlemek, özgürlüklere gelebilecek kısıtlamalara engel olmak gibi asli görevleri ile bu dengeyi sağlamaktadır. (Teziç, 2004: 333) Bu açıdan demokrasiyi işleten temel ilke olarak sınırlılık yani çevrenin iktidar karşısında siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan korunaklı olması liberal demokrasinin bir gereği olmakla birlikte muhalefet kültürüyle de yakından ilişkilidir. Lord Acton'un belirttiği gibi: "Bir ülkenin gerçekten demokratik (özgür) olup olmadığı azınlıklara verdiği haklarla ölçülür". Yani demokrasilerde muhalefet, iktidar kadar önemli olan bir halk egemenliği organıdır ve bu açıdan muhalefeti bastırmak halkın egemenliğini bastırmak anlamına da gelmektedir. (Sartori,1996: 39) Demokratik toplumlarda bu anlamda ifade özgürlüğünün önemi daha fazla ön plana çıkmaktadır. Zira demokrasilerde yurttaşların siyasal kanaatlerinin oluşmasında ve tercihlerinin oluşmasında farklı görüşlerin serbestçe yarışabilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü muhalefet kültürünün sağlam bir zeminde var olabilmesi öncelikle fikirlerin özgürce tartışılabilmesine bağlıdır. (Beriş, 2015: 80)

Türkiye'nin siyasal kültürü ise, siyasal düzenden herhangi bir sapmaya asla tahammül göstermemiş, muhalefet hareketlerini ekseriyetle fitne ya da bölücülük olarak niteleyerek toplumdan yalıtmış ve siyasetin dışına itmiştir. Bu engelleme yapılırken de seçim sistemi çoğu kez siyasal iktidara veya güce hizmet edecek şekilde ve çoğulculuktan ziyade çoğunlukçuluğa hizmet edecek şekilde kurgulanmıştır. Türkiye'de hali hazırda uygulanan seçim sistemi 1982 Anayasasının belirttiği temsilde adalet, yönetimde istikrar ilkesinden uzak ve liberal demokrasilerde pek rastlanmayan yüzde on barajı ile muhalif hareketlerin yaşama şansını azaltmaktadır. Yine nispi temsil sistemi ile birlikte milletvekillerinin partileri ile sıkı bir denetim/hiyerarşi ilişkisini kabul etmek zorunda kalması parti içi muhalefeti de önemli ölçüde engellemektedir. Böylece partiler arasında var olmayan muhalefet kültürü parti içinde de sağlanamamaktadır. (Buran, 2005: 129-132)

Bu tutumun arkasında ise Osmanlıya dayanan hâkimi mutlak aşkinci devlet anlayışı yatmaktadır. Bu durum Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine, devletin topluluğun genel uyumunu sağlamakla görevli bir araç olarak düşünülmesinden ve devletin toplumu vesayetçi bir anlayışla yönetmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlayış, liberal demokrasilerde var olan siyasetin farklı fikirlerin yarışması olduğu anlayışının aksine, siyasetin işlevinin bir birlik yaratma olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu açıdan Türk Devleti ile Osmanlı arasında yapısal anlamda muhalefet anlayışı açısından bir farklılık yoktur. Kemalist devrim her ne kadar İslami/geleneksel çizgiden ziyade laik ve ulusçu çizgide siyaset yaparak siyasal meşruiyet zeminini değiştirse de temelde devlete ve seçkinli anlayışa öncelik tanıdığından ve muhalefeti tehlikeli görmesi yönünden Osmanlı siyasal kültürünün bir devamı niteliğindedir. (Çaylak, 2014: 23-24)

Ömer Çaha Osmanlı Devleti'nin siyasal kültüründe muhalefet olgusunun meşrulaştırılmadığını ve muhalefet kavramına sürekli şüpheyle yaklaşıldığını belirtmiştir. Osmanlı'nın merkezîyetçi yapısı ve İslam'ın devlet tasavvuru anlayışı bu durumu tarihsel süreçte daha da pekiştirmiştir. Osmanlı siyasal kültürünün pazar kökenli değerlerden ziyade statü eksenli değerler üzerine geliştiğini savunan Çaha, bu durumun merkezîyetçi otorite tarafından desteklendiğini ve ekonomik grupların kendi bütünsellikleri içinde özerkleşemediğini, bu yüzden de bu grupların devlet nezdinde statü ve mevki edinmeye yöneldiklerini belirtmiştir. Bu durum ise devletin topluma özel bir alan ya da muhalefet alanı bırakmaması ile sonuçlanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı'da saray ile taşra kültürü arasındaki farklılık, muhalefet olgusunu dar bir alana, yöneten-yönetilen çizgisine hapsedilmesine sebep olmuştur. (Çaha, 2007: 142-147) Osmanlı siyasal kültüründeki bu yapı denetim ve düzenin devamı düşüncesi çevresinde, toplumda ortaya çıkabilecek düşünsel her türlü farklılaşmayı "fesat" olarak algılama durumunu beraberinde getirmiştir. Bu bakış açısı çevrede (taşrada) devlete karşı güvensizlik ve korku ile beraber otoriter devlet-toplum ilişkisini beslemiştir. Cumhuriyet Türkiye'si de bu geleneği devam ettirerek devleti kutsamış, seçkincilik ve ötekileştirme ile muhalefete büyük bir hoşgörüsüzlük ile yaklaşmıştır. (Tosun, 2001: 206-207)

Türkiye'de demokrasinin bir türlü oturtulamadığı ve bu durumun 1923-1960 arası dönemde, önce düzelir gibi olması sonrasında ise daha vahim bir tabloya dönüşmesi Türk (siyasal) muhalefet geleneği çizgisinde savrulmalara yol açmıştır. Bu çerçevede Türk demokrasi çizgisi ile muhalefet kültürü aynı doğrultuda ilerlemiştir. (Durç, 2010: 67) Türk muhalefet geleneği, çok partili yaşama geçiş ile birlikte belirli bir süre gelişme imkânı bulmuşsa da iktidar partileri muhalefete karşı genellikle ikircikli ve olumsuz bir tavra sahip olmuştur. Bu duruma ek olarak, hem devralınan miras (Osmanlıdan günümüze muhalefet algısı) hem de demokrasideki kesintilerin bir sonucu olarak Türkiye'de muhalefetin iktidar karşısındaki kurumsallaşma biçimi sorunlu olmuştur. Türk siyasal kültüründe muhalefet, toplumsal yapının her bir yönünü (ekonomik, sosyal ve kültürel) temelli bir tartışma konusu yapmaktan ve iktidarı aşırılığa yol gösterici olmaktan uzak kalmıştır. Türkiye'de bu açıdan muhalefet sadece devleti kontrol eden ya da siyasal iktidarı elinde bulunduran partiye topyekûn bir saldırı üzerine oturmuştur.

Bir ülkede muhalefet ile iktidar arasındaki görüş ayrılıklarının aşırılışması ve derinleşmesi o ülkedeki siyasal istikrara ve hükümet istikrarına zarar verir. Partiler arası politika zıtlığı ve seçmen tercihlerinin katı ve kesin olduğu toplumlarda iktidarın muhalefete duyarlılığı azaltmaktadır. Türkiye'de bu manada iktidar mücadelesi, parti isimleri değişse de merkez ile çevre arasında gerçekleşmiştir. Çünkü Türkiye'de iktidarı alan her şeyi alırken muhalefete hiçbir siyasal alan kalmamaktadır. Ancak, muhalefet sürekli merkezi otoritenin baskısı altında olmasına rağmen kendisine gelişme alanı bulabilmiştir. Marjinal denilebilecek aşırı partilerin yanı sıra etnisiteye, dine ve milliyetçiliğe dayalı birçok parti sistem içinde var olabilmektedir. Ancak bu partilerin (özellikle aşırı olarak nitelendirilenlerin) Türkiye'de var olan ku-

rucu felsefe açısından sapma olarak görülmesi, muhalefet partilerinin hukuk eliyle veya askeri darbeler ile birçok defa kapatılmasına neden olmuştur. (Cihangir, 2004: <http://www.koprudergisi.com/index.599//.html> 30.06.2016)

Türkiye’de son yıllarda muhalefetin konumsal paradigmasında da önemli bir değişiklik yaşanmıştır. Çevrenin, güçlü ve istikrarlı siyasal iktidar aracılığıyla merkeze yerleşmesi ve kamu bürokrasisini kontrolü altına alması, ülke demokrasisinin gelişmesi açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Ancak çevrenin merkeze yerleşmesi, ülke siyasetinde merkeze yerleşen çevrenin iktidarını dengeleyebilecek ve ona alternatif olabilecek güçlü bir muhalefet oluşturamama sorununu beraberinde getirmiştir. (Tuncel & Gündoğmuş, 2012: 139) Merkezin geleneksel sahiplerine karşı etkili bir muhalefet kaynağı olan çevresel faktörlerin büyük bir kısmı çevreyi terk ederek merkezde konumlanmaya başlamıştır. Merkezde konumlanan çevrenin boşalttığı alanın geleneksel merkez tarafından doldurulması ise henüz söz konusu olmamıştır. Çünkü geleneksel merkez, çevreye konumlanıp merkezin yeni sahiplerine muhalefet edecek ve her şeyden önemlisi demokratik yollardan onlara alternatif olacak bir muhalefet kültürüne yabancıdır. Bu potansiyel eksikliği, geleneksel merkezin siyasal alandaki temsilcisi konumunda olan CHP’nin ülke siyasetinde bir konumlanma sorunu yaşamasına da sebep olmaktadır. (Tuncel & Gündoğmuş, 2012: 151)

B. Türkiye’de Parti Disiplini ve Lider Etkisi

Çağdaş demokrasi, partiler demokrasisidir. Demokrasiyi partiler işletmekte ve taşımaktadır. Bu nedenle siyasi partiler hem siyasal sistemin hem de hükümet sisteminin işleyişini doğrudan etkilemektedir. Siyasal partiler bu açıdan modern demokrasiler için önemli bir konumdur. Bu başat organizasyon genel olarak kendisini siyasal bir etiketle tanımlayan, yasal ve meşru yolları kullanarak, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığı ile seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal bir topluluk olarak tanımlanabilir. (Sarıbay, 2001: 6) Burada en önemli unsur, siyasal iktidarı ele geçirmek veya hiç değilse onu başka partilerle paylaşmaktır. Bütün partilerin ortak hedefini oluşturan bu unsur, onları diğer sosyal gruplardan ayırt etmeye yarayan temel kriterdir. (Kapani, 2007: 176) Siyasal partiler bu ortak amaçların dışında çeşitli yönlerden birbirlerinden farklılaşırlar. Bu farklılaşma ise genellikle içyapı, örgütlenme, sosyal taban ve ideoloji gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır. Seçmenler de bu farklılaşma içinde kendisine yakın gördüğü partiyi seçmektedir.

Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin, demokrasinin temel esaslarına uygun biçimde yapılanması, partilerdeki oligarşik eğilimleri ve baskıları engellenmesini sağlamaktadır. Ayrıca, demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması, modern demokrasilere uygun siyasal partiler için zemin hazırlamakla birlikte parti içi demokrasiyi de ayakta tutmaktadır. (Tuncay, 2000:52) Parti içi demokrasi özellikle demokrasinin kurumsallaşması ve siyasette rekabetin dinamik kalması adına önemli bir unsurdur. Ancak Türkiye başta olmak üzere pek çok demokraside parti oligarşisi veya lider etkisi sorunu, demokrasinin kurumsallaşmasını engellemektedir. Birçok defa *Oligarşinin Tunç Yasası* hükümet

sistemi ve siyasal yapıdaki farklılıklara rağmen partilerin içinde egemen olabilmektedir. Bu noktada parti içi demokrasinin gerçekleşmesini etkileyen unsurlar önem arz etmektedir. Bu unsurlar ise sırasıyla; siyasal kültür, sosyal yapı, ekonomik yapı, siyasal rejim, seçim sistemi ve parti liderliğidir. Esasında, ele alınan tüm bu faktörler birbirlerinden etkilenecek şekillenmektedir, ancak birincil nitelikte önem arz eden ve tüm değişkenleri etkileyen unsur, siyasal kültürdür. (Tuncay, 2000:53) Diğer taraftan Duverger, siyasal parti liderliğinin görünüşte demokratik, gerçekte oligarşik olduğunu söylemektedir. Devletin seçim sistemi, parti liderliğinin oligarşik mahiyetini ve iç çemberlerin oluşumunu, belli ölçüde etkiler görünmektedir. Eğer hiçbir aday, parti komitesinin onayı olmaksızın seçilme şansına sahip değilse parti liderleri gelecek parlamento üyelerinin seçiminde başrolü oynarlar. Çünkü burada parlamento üyeleri, iç çember tarafından seçilir ve parti, kapalı bir çevre halini alır. (Duverger, Siyasal Partiler: 53) Gerçekten de parlamenter sistemlerde parti disiplininin güçlü olduğu gözlemlenmektedir. Bunda özellikle yürütmenin yasamanın içinden doğması ve başbakanın hem milletvekili hem de parti genel başkanı olması etkili olmaktadır.

Parti içi demokrasinin gelişmesi ve parti içyapılarında demokratik teamüller oluşturmada liderlerin rolü önemlidir. Demokratik geleneğin oluşması ve tercihlerimize yansımaları, öncelikle liderlerin doğru ve düzeyli bir siyasa üretmesine ve demokratik usulleri benimsemesine bağlıdır. Ayrıca liderlerin ve etrafında bulunan kadroların kişisel ihtiras ve kıskançlıklarından arınması, parti örgütünü kendi denetimi altında tutmaması, demokratik geleneğin parti içinde oluşması için gerekli diğer şartlardır. Aksi takdirde partilerde liderler ve ona sadakatle bağlı belirli bir dar grubun hâkimiyeti söz konusu olabilmektedir. Lider odaklı parti yapısı, uzun yıllar boyunca aynı kişilerin - liyakatli değil, sadakatli kişiler - partiyi yönetmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum beraberinde liderlerin çevresinde uzman nitelikli kişilerden ziyade lidere itaat edenlerin parti yönetiminde egemen olmasına sebep olmaktadır. (Tuncay, 2000:185) Çağdaş toplum ve siyasal rejim için önemli olan demokrasinin parti içinde sağlanamaması ve liderlerin birinci adam olma isteği, ondan sonra gelebilecek olan yeni siyasetçilerin yetiştirilmesini önlemektedir. Bu soruna Türk siyasal hayatında da sıkça rastlanmaktadır. İster iktidar partisi isterse de muhalefet partileri olsun parti içi demokrasi en ufak bir muhalefete şans tanınamakta ve bu tür hareketleri Türk muhalefet geleneğine uygun bir şekilde fitne olarak tanımlamaktadır. Türkiye’de parti liderleri bu yüzden adeta birer kuvvet komutanı gibi emir veren ve mutlak itaat bekleyen liderler olmuşlardır. Ama bu yönetim anlayışının oluşumunu sadece liderlerin tutumuyla açıklamak da eksik olacaktır. Çünkü Türkiye’de toplum kendisini liderle özdeşleştirme eğilimi göstermekte ve partilerin etiketi programlarından çok liderleri olmaktadır. Türkiye’de hem sol hem de sağ partilerde bir oligarşi durumuna rastlanmasında bu siyasal algılayışın etkisi oldukça fazladır. (Yıldız, 2012: 242)

Duverger’in parti sınıflandırmasında tanımladığı partinin milletvekillerine hâkim olduğu sistem başlığı bu açıdan tam da Türkiye’deki parti disipliniyi açıklamaktadır. Gerçekten de Türkiye’de partiler liderin etrafında tam bir merkezileşme eğilimi göstermekte ve tüm partilerde parti içi muhalefet yarı hukuksal mekaniz-

malar işletilerek etkisiz hale getirilmektedir. Bu derece sert bir parti disiplini, siyasal kültürle açıklanabileceği gibi, parlamenter sistemin bir zorunluluğu olarak da açıklanabilir. Çünkü parlamenter sistemler genellikle güçlü parti yapılarını zorunlu kılar ki İngiltere bu duruma uygun bir örnektir. Ancak Türkiye’de siyasal kültür ve partilerin iki eksen üzerinden birbirlerini biz ve onlar şeklinde kategorize ederek kendilerini ifade etmeleri ve parti içindeki her muhalif hareketi “biz” in içinden çıkmak şeklinde algılanması ile beraber liderin güçlü pozisyonu parti içi demokrasiyi zayıflatan unsurlar olmuştur. (Turan, 2011: 9-11)

Tüm bu tartışmalar çerçevesinde Türkiye’nin parti içi demokrasi sicilinin pek de iyi olmadığı görülmektedir.⁸ Partiler genellikle liderin ilk ve son sözü söylediği bir azınlık tarafından yönetilmektedir. Partilerin programlarında ve ideolojilerinde önemli farklılıklar bulunmasına karşın bir azınlık tarafından yönetilme durumu ortak bir karakterdir. Görünürde her ne kadar her parti, tüzüklerinde yer alan demokratik usuller çerçevesinde organlarını seçmekte ve karar almakta ise de delege sistemi lidere önemli bir güç sağlamaktadır. Türkiye’de seçim sistemi de liderin pozisyonunu destekler niteliktedir. Özellikle nispi temsil sisteminde dar bölgeli seçim sisteminin aksine milletvekili adaylarının kişiliklerinin seçime etkisinin görece az olması ve parti liderlerinin seçmen kitlesine karşı birincil sorumlu konumda olmaları bu hâkim durumu pekiştirmektedir. (Diamond, 1995: 135) Yine partilerin kendi içyapılarını demokratikleştirmemeleri, toplumsal kurumlarla ve devletle ilişkilerini doğru bir temele oturtamamaları, ilkelerden çok fırsatçılığa dayanmaları, karizmatik liderlerin etkinliğine bağımlı olmaları ve parlamenter sistemin varlığı Türkiye’de siyasal partilerin kurumsallaşmasını ve parti içi demokrasilerini geliştirmelerini engellemektedir. (Parla, 2002: 131)

C. Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasinin Kurumsallaşması

Demokratik sistem⁹, iktidarın yanında muhalefetin de olduğu, çoğunluğun yanında azınlığın da haklarının kabul edildiği bir sistemdir. Bu sistem, yöneticilerin seçimle başa geldiği, yönetilenlerin iktidarı belirleyebildiği ve hukukun egemen olduğu bir yapıdır. Bu açıdan demokratik bir devletin varlığından söz edebilmek için siyasi iktidarın temel olarak dört ilke ve kuruma sahip olması gerekmektedir: seçimler ve temsil, siyasi partiler, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü. (Aydın, 2008: 114) Bu kriterlerden bir veya birkaçında meydana gelebilecek eksiklikler bir demokrasinin istikrarsız olmasına sebep olabilmektedir. Bu noktada diğer bir önemli etmen de demokrasinin kurumsallaşmasıdır. Bir demokratik hükümet sis-

8 Saim Müjde Önal’ın “Türkiye’de Parti içi Demokrasi: AKP ve CHP Örneği” adlı tez çalışmasında milletvekilleri ile yaptığı röportajda ortaya çıkan sonuç çarpıcıdır. Önal, çalışmasında Ak Parti ve CHP milletvekillerinden; Erol Tuncer, Altan Öymen, Mehmet Dülger, Ersönmez Yarbay, Ertuğrul Yalçınbayır, Ertuğrul Günay ve Hakkı Ünlü gibi isimlere yönelttiği “partinizde parti içi demokrasi var mı?” sorusuna bütün milletvekilleri “yok” cevabını vermiş, hatta bir kısmı Türkiye’deki hiçbir partide, parti içi demokrasi olmadığını iddia etmiştir.

9 Demokratik sistemden kast edilen çağdaş demokrasidir. Çağdaş demokrasinin unsurları ise şunlardır; a) sınırlı çoğunluk egemenliği, b) adil ve serbest seçim, c) iktidarın temsil yoluyla devredilmesi. Bu açıdan çalışmada kast edilen demokratik sistem otoriter demokrasilerin karşısında yer alan çağdaş demokrasilerdir. Bkz. Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorilerine Geri Dönüş*. T. Karamehmetoğlu, M. Turhan. (Çev). Ankara: Yetkin Yayınları, 32-35.

teminin sağlıklı ve sürekli bir şekilde işlemesi, o sistemdeki denge ve fren mekanizmalarının demokratik gelişmişlik düzeyiyle gösterdiği uyumla doğru orantılıdır. Kurumsal demokrasi bu açıdan siyasa ve yönetime ilişkin kararların, yöneticilerin somutlaşmış iradesi olarak değil, öngörülebilir bir hukuksal denetim içinde kurumsal olarak ortaya çıkmasını ifade eder. Bu tarz bakış açısıyla kavrama yaklaşımlarına göre kurumsal demokrasi, insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne bağlı ve özgürlüklere imkân tanıyan bir sistemdir. (Küçük, 2016: <http://www.liberal.org.tr//.html> 24.07.2016) Ayrıca kurumsal demokratik yapının oluşumu ve sürdürülebilmesi ülkelerin benimsedikleri demokrasi modelleriyle (çoğulcu-çoğunlukçu) yakından ilişkilidir. Çünkü çoğulcu demokrasinin çoğunluk despotizmine dönüşmesi, toplumun ortak çıkarını temsil eden milli iradenin, çoğunluğun iradesine indirgenmesi özellikle gelişmekte olan demokrasilerde karşılaşılan bir sorundur. Çoğunlukta bulunan grup, toplumdaki farklı grupların en büyüğü olmakla, aslında “en büyük azınlığı” oluşturduğu ve çoğunlukta grubun toplumun tamamını temsil edemeyeceğini göz ardı edebilmektedir. (Sartori, 1996: 148) Bu yaklaşım, milleti seçmenler topluluğuna indirgerken, milletin iradesinin ortaya çıkışını da seçimler ve yöneticilerin seçilmesiyle sınırlamaktadır. Böylece, parlamentoda çoğunluğu oluşturan ve hükümeti kuran parti, milli iradenin tek temsilcisi olarak görülmekte ve muhalefet veya azınlıkların düşünceleri dışlanmaktadır. Milli iradeyi, çoğunluğu eline geçiren grubun iradesine indirgeyen bu yaklaşım, toplumsal uzlaşma, müzakere edebilme, muhalefeti canlı tutma ve özgürlükleri koruma açısından çoğunluğun hâkimiyeti anlayışını hâkim tutarak bu unsurları baskılayabilmektedir. (Sarıbay, 2001: 34) Bu anlayış, liberal demokrasinin kuvvetler ayrılığı, özerk kurumlar, sınırlı devlet, anayasa yargısı, idarenin yargısal denetimi, sivil özgürlükler gibi ilkelerini milli iradeyi sınırlayan yapılar olarak görme eğilimindedir. (Hakyemez, 2003:74-76)

Demokrasinin gelişebileceği bir siyasal ortam için, birtakım demokratik, siyasal, kültürel öğelerin var olması gerekir. Bu öğeler, birbirleriyle yarışan siyasi partilerin varlığı ile adayların birbirine karşı hoşgörülü olmaları; siyasi partiler, gönüllü kuruluşlar, dernekler gibi birtakım örgütlerin ortak hedefler doğrultusunda birbirlerine ve başkalarına karşı itimat etmeleri; demokrasinin kurum ve kuruluşlarına vatandaşın güven duyması; siyasal kararların alınması hususunda vatandaşların etkin olması ve bunun için de vatandaşın siyasal ilgi ve bilgiyle donatılmasıdır. (Kalaycıoğlu, 2005: 26-27) Çünkü bu unsurlar demokrasinin kurumsallaşmasının ön koşuludur. Türkiye’de ise demokrasi bu unsurlar açısından yetersiz ve eksik bir kurumsallaşmaya sahiptir. Osmanlı’da ve Türkiye’de demokrasi, Türkiye’nin kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşullarında şekillenmiş ve batı demokrasisinden farklı bir süreç takip etmiş ve farklı sorunlarla yüzleşmiştir. Her şeyden önce, Türkiye’de demokrasi - modernleşme devlet eliyle gerçekleştirildiği için - bir devlet sorunu olarak algılanmış; demokrasinin toplumsal, kültürel ve hatta siyasal temelleri ve kaynakları görmezden gelinmiş ve bunlar devlet ricali tarafından ciddiye alınmamıştır. Demokrasinin en önemli öznesi halk olduğu hâlde, Türkiye’de halk modernleşme hareketinin bir nesnesi olarak kabul edilmiş ve bu sebeple halktan gelen talep ve istekler hiçbir zaman dikkate alınmamıştır. Bu talepler dikkate alınmadığı

gibi, bu talep ve istekler gayri meşru yöntemlerle ve bazen de şiddete başvurularak bastırılmıştır. (Açıkgöz, 2008: <http://www.koprudergisi.com/>.html> 08.08.2016)

Bu kapsamda muhalefete karşı olan tutum, Türkiye'deki demokrasi kültürü hakkında az çok bilgi vermektedir. Mardin, Türk siyasi kültüründe, muhalefete karşı düşman bir ögenin var olduğunu ifade etmektedir. Zira bir siyasal partinin muhalefete karşı aldığı bu olumsuz tavır, o siyasal partinin birkaç dönem iktidarda kalmasına zemin hazırlayabilmektedir. Demokrasinin kurumsallaşması çerçevesinde muhalefete karşı olan bu tutum değerlendirildiğinde Türkiye'de demokrasinin neden sorunlu geliştiği anlaşılabilir. Ayrıca Türkiye'de muhalefete karşı olan bu algı, Mardin'in ifadesiyle "sosyal ve iktisadî yaratıcılığın engellenmesi" boyutunda da önemli kayıplara sebebiyet verebilmektedir. Bu durum da Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşmasını tehlikeye atan diğer bir sebeptir. (Mardin, 2006: 191-193) Muhalefetin bu algı, biçimi kendisini "biz" ve "onlar" ayrımında hissettirmektedir. Türk siyasal hayatı bu açıdan kendi kültür alanını "biz" ve "öteki" çatışması üzerine inşa etmiştir. Seçkinler, Osmanlıdan bu döneme toplumsal kültürü dışlayarak kendi kültürel değerlerini modern bir değişimin aracı olarak kabul ettirmeye çalışmış, siyasal alanı bireyin ve toplumun denetlenmesi ve sınırlandırması için araçsallaştırmışlardır. Zaman zaman kullandığı araçların değişmesine rağmen, devletin bölünmez bütünlüğü amacından ödün vermeyen hâkim siyasi kültür; toplumun güvenliğini kutsayan monolitik anlayış dâhilinde, denetimi elinde tutmak için içeride veya dışarıda sürekli düşmana ihtiyaç duymuştur. (Çetin, 2004: 170-178)

Türkiye'nin tarihini demokratikleşme girişimlerinin tarihi olarak tanımlayan Karpat, ancak bunun henüz başarılamadığını, tam bir demokratikleşmenin sağlanmadığını söyler. (Karpat, 2010: 23-24) Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyi devlete hizmet ettiği ölçüde ve sürece önemseyen hâkim paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik siyasi beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olan toplumun payı büyüktür. Yönetici elit ve siyaset etme pratiği açısından bakıldığında kuruluşundan bu yana, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz ettiği düşüncesinden temellenen vesayetçi demokrasi anlayışı, Türkiye'de demokrasinin temel karakteristiği haline gelmiştir. Türkiye'de hâkim olan demokrasi anlayışı, Ögün'ün belirttiği şekliyle, özgürlükçü içerikten yoksun bir mahiyet arz etmektedir. Bu yüzden de Türkiye'de demokrasi kültürü ya da anlayışı, antik demokrasinin saflığı düzeyinde kalmıştır. Demokrasiden anlaşılan sadece kuru bir eşitlikçilik. Bu anlamda Türk demokrasisi bütün modern donanımına rağmen, dünyanın en arkaik demokrasilerinden birisidir. (Ögün, 2004:84) Çünkü modern batı demokrasileri, bireyin toplum ve devlet adına feda edilmemesi, çoğunluğun tahakkümüne karşı, azınlığın hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması gibi temel değerler üzerine inşa edilmiştir. Bu inşanın temel iki unsuru da birey ve sivil toplum olmuştur. Sivil toplum, birey ve toplulukların hissettikleri baskıyı geriletmek ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak adına örgütlenerek, siyasi otorite karşısında taleplerini dile getiren yapılardır ve bu yönleriyle demokrasiler için bir olmazsa olmazdır. (Bilge, 2011: 356) Türkiye'de 1945'ten beri, demokratik iktidarın partiler arası bir rekabet sonucu belirlenmesine rağmen, demokrasinin kurumsallaşması için gerekli olan bireysel özgürlükler ve gö-

nüllü kuruluşlara dayalı olarak siyasal süreci etkileyen, denetleyen bir sivil toplumun aynı oranda geliştiğini ve benimsendiğini söylemek mümkün değildir.

Türkiye’de demokrasinin pekiştirilmesi ve özellikle derinleşmesinde büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Türkiye’de kurucu felsefe, milli birlik ideali çerçevesinde demokrasiyi benimsenmekle birlikte, demokrasiye hiçbir zaman toplumu bir arada tutmaya yardım edecek bir araçtan öte işlevsel bir anlam yüklememiştir. Bu yüzden de halkın tercihleri beğenilmediğinde bu irade, demokratik sisteme müdahalelerde bulunmuş ve demokratik siyaseti kesintiye uğratmıştır. Ayrıca siyasi partilerin halkın beklentilerine uzak ve aşırı popülist dili demokrasinin kurumsallaşmasını yavaşlatmıştır. (Heper, 2010: 249-250) Yine 1950’den sonraki dönemde de Türkiye’de demokrasi, doğrusal bir çizgi takip etmemiş, askerî müdahalelerle sürekli kesintiye uğramıştır. Ordu, ulus devletin kurucu ideolojisi adına sivil alana müdahale etmiştir. Bu müdahaleler biçim değiştirmiş olsa da ordu, 28 Şubat döneminde ve 27 Nisan 2007’de bariz bir biçimde kendisini bir kez daha topluma ve dolayısıyla sivil alana dayatmıştır. Bütün bu kırılmalar ve gelenek bağlamında Türkiye’de kültürel ve toplumsal boyutta demokrasinin pekişmesinin önünde güven ve hoşgörü eksikliği, siyasal seçkincilik ve zayıf bir sivil toplumun varlığı gibi engeller bulunmaktadır. (Er-cins, 2012: 80) Her ne kadar Türkiye’de demokratikleşme açısından kurumsallaşmada önemli bir aşama gerçekleştirilmiş olsa da bu engellerin varlığı Türk demokrasisini sorunlu kılmaktadır.

3. TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA PARLAMENTAR SİSTEMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye gibi demokratik gelişimi sorunlu bir şekilde ilerleyen ülkelerde parlamentar rejime yönelik en önemli eleştiri, hükümet istikrarsızlıklarından kaynaklanan siyasal istikrarsızlığa çözüm bulamaması noktasında toplanmaktadır. Özellikle çok partili sistemin olduğu parlamentar rejimlerde, siyasal sistemde sıkça hükümet istikrarsızlıkları görülebilmektedir. Türk siyasi tarihinde de bu durumla sıkça karşılaşmıştır. Her ne kadar, hükümet istikrarsızlığı, parlamentar sistemin doğasında saklı olan zayıf bir yan ise de, bu istikrarsızlığı, siyasi kültürün etkisini dışlayarak sadece parlamentar sistemin bir sonucu olarak görmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü parlamentar sistemin Türkiye’deki başarısını etkileyen birçok farklı etmen mevcuttur. Özellikle parlamentar sistemin uygulamasında karşılaşılan çift başlılık problemi ve koalisyon dönemlerindeki hükümet istikrarsızlıkları Türkiye’de parlamentar sistemin başarısızlığının temelini oluşturmuştur. (Yazıcı, 2013: 511)

1982 Anayasasıyla Türkiye’de yürütmenin güçlendirilmesinin yürütmenin sorumlu kanadı Başbakan ve Bakanlar Kurulu yönünde değil, sembolik konumda olan Cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi yönünde ortaya çıkması Türkiye’deki parlamentar sistemi sorunlu hale getiren diğer bir durum olmuştur. Bu durum sistem içindeki iki başlılık sorununu daha da derinleştirmiştir. Ayrıca Türkiye’nin parlamentar modelinde hükümetlerin uzun süreli olmaması, siyasi partilerin birlikte politika üretememesi ve askeri darbeler sonucu hükümetlerin yürütme faaliyetini etkin bir şekilde yerine getirememesi de Cumhurbaşkanının rolüne sistem içinde ağırlık kazandırmıştır. Bu da devlet yönetiminde kopukluklara, kimi temel

politik kararların alınamamasına ve bazı işlerin sahipsiz kalmasına sebep olmuştur. Hükümet istikrarsızlığının devlet yönetiminde yarattığı bu boşluk ve çekişme ise büyük ölçüde, demokratik olarak hesap sorulabilir konumda olmayan bürokrasi (özellikle askeri bürokrasi) tarafından doldurulmuş ve sistemin demokratik karakteri zayıflamıştır. (Erdoğan,2000: <http://www.tesev.org.tr/.html> 19.08.2016) Parlamenter sistemin istikrar sorununa ilişkin bir diğer eleştiri ise kısa süreli koalisyon hükümetleri noktasında toplanmaktadır. Özellikle ideolojik ve toplumsal ayrışmaların sebep olduğu uzlaşma kültüründeki eksiklik ve muhalefeti dışlayıcı siyaset anlayışı Türkiye’de genellikle koalisyonların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur.(Aslan, 2015: 22)

Bu temel sıkıntılarla beraber Kemal Gözler, Türkiye’deki parlamenter sistemde uygulamada ortaya çıkan sorunlarını şöyle ifade etmektedir: 1) Hükümetler, özellikle koalisyon dönemlerinde Meclis’e hâkim olmamakta, Meclis’e yön verememekte ve Meclis’ten istedikleri kanunları çıkaramamaktadırlar. 2) Koalisyon dönemlerinde iktidar birleşmiş değil, dağılmış ve atomize olmuştur. Gerçek iktidarın kimde olduğu belli değildir ve sorumluluk tümünden kaybolmuştur. Hükümette görev almış kişilerden hesap sorulduğunda, hepsi sorumluluğu bir diğerrinin üzerine atabilmektedirler. Çünkü bu kişilerin hiç birisi tek başına iktidar olamamıştır. 3) Hükümetler hızlı ve kararlı bir şekilde hareket edememektedir. 4) Hükümeti oluşturan koalisyon partileri kolayca uzlaşmazlığa düşmekte ancak uzlaşmazlıklarını kolaylıkla çözememektedirler. (Gözler, 2000: 33-36) Burhan Kuzu ise Türkiye’deki parlamenter sistemin meydana getirdiği sıkıntıları şu şekilde özetlemektedir: 1) Parlamenter sistem genel olarak dünyada miadını doldurmuştur ve ülkeler bu sistemden ayrılarak farklı sistemlere geçmektedirler. 2) Yürütme organı tamamen ‘Başbakanlık Hükümeti’ olarak ifade edildiğini her ne kadar hükümeti oluşturan bakanlar bulunsun da bakanların tamamını başbakanın atadığını ve istediği zaman değiştirme yetkisini elinde bulundurduğunu, bunun ise zayıf bir kabine ve her şeyi yöneten bir başbakanın varlığını doğurduğunu söyler. 3) Yürütme, Yasamaya karşı her ne kadar teorik olarak sorumlu olsa da seçmenlere karşı doğrudan bir sorumluluğu yoktur. Çünkü hükümet üyelerini seçmenler doğrudan belirlemez. Başbakan tarafından belirlenir. Bu nedenle halka hesap verme açısından sıkıntı vardır. 4) Koalisyon hükümetleri nedeniyle Türkiye’nin istikrarını sürdürmek imkânsızlaşmıştır. 1950’den günümüze hızlı büyüyen bir Türkiye genellikle güçlü tek parti hükümetleri döneminde olmuştur. (Kuzu, 2011:90-92)

Gerçekten de Türkiye’de koalisyonlar ciddi istikrar sorununa yol açmıştır. Ortalama bir yıllık koalisyon hükümetleri ciddi ve sürekli siyasi programların uygulanmasını engellemiş ve ekonomik sıkıntılarla birlikte demokrasiyi de rafa kaldıracak siyasi bir ortamı oluşturmıştır. Türkiye’de bu açıdan parlamenter sistemin demokrasiyi ve onunla ilişkili kalkınmayı desteklemediği açıktır. Diğer taraftan Dünya genelinde kalkınma ile hükümet sistemi arasındaki ilişkiye bakıldığında Türkiye’dekinden çok farklı bir durumla karşılaşmaktayız. Çünkü ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin birçoğunda parlamenter sistem uygulanmaktadır. Bu durum Türkiye’de parlamenter sistemin sonuçları olduğu söylenen olguların parlamenter sistemden ziyade siyasal kültür ve kurumların etkisi altında ortaya çıkan sonuçlar olduğunu göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye’de parlamenter sistemle uyum göstermeyen bir diğer durum da Cumhurbaşkanının yetkilerinin fazlalığıdır. Türkiye’de Cumhurbaşkanı parlamenter sistemlerde olması gereken sembolik yetkilerin ötesinde geniş yetkilere sahiptir ve sorumsuzdur. Bu sebeple de, Cumhurbaşkanları her zaman siyasette söz sahibi olmuş ve hükümet etme yetkisine ortak olmuşlardır. Özellikle 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi çift başlılık sorununu daha da derinleştirmiş ve sistem içinde meşruiyeti halka dayanan iki aktörlü bir yapı oluşturmuştur. Bu iki başlılığa anayasanın Cumhurbaşkanıya tanıdığı yetkilerde eklenince sistem parlamenter sistemden iyice uzaklaşmıştır. 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanıya tanıdığı gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etme yetkisi bu açıdan anayasanın, cumhurbaşkanının hükümetin işlerine karışmasına sebep olan yetkilerden ilkidir. Cumhurbaşkanı hükümet politikalarına karışma imkânı veren bir diğer yetki ise MGK’ya başkanlık etmesidir. Cumhurbaşkanı parlamenter sisteme aykırı olan diğer bir yetki de olağanüstü dönemlerde Bakanlar Kurulu ile birlikte KHK çıkarma yetkisidir. Cumhurbaşkanının yargı alanında da parlamenter sistemi aşan önemli yetkileri vardır. Bu açıdan Cumhurbaşkanı yarı-başkanlık sistemlerinde dahi öngörülmemeyen birçok yargı mensubunu atama yetkisine sahiptir. (Ay, 2004: <http://www.mevzuatdergisi.com//.html> 19.07.2016)

Muhalefet kültürü açısından değerlendirildiğinde Türkiye gibi ayrışmaların derin olduğu ülkelerde parlamenter sistemin uzlaşma kültürünü arttırıcı bir rol oynadığı genellikle düşünülmektedir.¹⁰ Parlamenter sistemde ülke yönetimine dair kararlar ideal olarak parlamentodaki taraflar arasındaki müzakereler sonunda alınır. Bu durum yürütme ile yasamanın iç içe olduğunun da bir göstergesidir. Türkiye’de parlamenter sistemin işleyişini ağırlaştıran ise siyasi bir uzlaşma kültürünün zayıflığıdır. Türkiye’nin siyasi tarihinde ilk Meclis dışında bu uzlaşma kültürü meclise neredeyse hiç yansıtılamamıştır. Özellikle ideolojik ayrışmalar sistemin işlemesine engel olmuş ve parlamenter sistem sık sık askeri müdahalelerin hedefi olmuştur. Ayrıca uzlaşma kültüründeki sıkıntı, bürokrasinin siyasi müzakere süreçlerine müdahalesi ile sonuçlanmış ve zayıf iktidarlar yönetme kabiliyetini bürokrasi karşısında kaybetmiştir. (Tataroglu, 2006: 99) Siyaset ve bürokrasi arasındaki bu çatışma durumu Türkiye’de koalisyon dönemlerinde siyasal iktidar mücadelesinin seçilmişler – atanmışlar arasında cereyan etmesi ile sonuçlanmıştır. Diğer taraftan muhalefetin yapıcı rolündeki eksiklik de parlamenter sistemi zayıflatan bir diğer unsur olmuştur. Türkiye’de muhalefetin iktidara katkı sağlayıcı rolündeki bu zayıflık ve partiler arasındaki kutuplaşma parlamenter sistemin öngördüğü uzlaşmayı sekteye uğratmıştır. Muhalefetin yapıcı siyaset üretme eksikliğinden kaynaklı bir şekilde iktidarı denetleyememesi bu problemi daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye’deki mevcut parlamenter sistem, milletvekili adaylarını belirleme sürecinde parti başkanlarını oldukça fazla ön plana çıkarmaktadır. Aday belirleme sürecinde parti başkanları belirleyici olduğundan, tabandan gelen demokratik ta-

10 Lijphart’ın *Concensus System* dediği bu yaklaşım demokrasinin kalitesi açısından parlamenter sistemin uzlaştırıcı rolüne vurgu yapan bir bütünü anlatmaktadır. bkz. Lijphart A. (2008). *Thinking About Democracy*. London: Routledge Press. 97-105.

lepler genellikle göz ardı edilebilmektedir. (Keser, 2013: 436) Bu durum ise, parti liderlerini, partileri içinde sorgulanamaz, yeri doldurulamaz bir tek adam konumuna getirmektedir. Bu durum Türkiye’de parti içi demokrasiyi zayıflatmıştır. Siyasi partiler aracılığıyla iktidarı ellerinde tutan parti liderleri katı bir parti disiplini ile demokratik rejimin en önemli enstrümanı olan siyasi partilerin işleyişini olumsuz yönde etkilemiştir. Parti disiplinin kuvvetli olması, hâkim karakter olarak genelde Türk siyasi yaşamının temel unsuru olmuştur. (Durgun, 2013: 341-342) Her ne kadar 90’lı yılların koalisyon dönemlerinde milletvekili transferleri ile bu durumdan sapmalar gerçekleşmişse de partilerin bu hâkim karakteri geleneksel olarak devam etmiştir. Bununla birlikte aslında Türkiye’deki parti disiplini sağlıklı bir parlamenter sistemin işlemesi yönünden önemlidir. Sartori’nin de belirttiği gibi parlamenter demokrasilerin hiç biri nispeten tutarlı ve disiplinli partiler olmaksızın işlememektedir. (Sartori, 1997: 127) Ancak Türkiye özelinde bu parti yapısının iki temel sıkıntısı vardır; bunlardan ilki Türkiye’de CHP hariç neredeyse hiçbir parti aynı isimle siyasal mücadelesine devam edememiştir. Her ne kadar belli bir gelenek takip edilmek istense de İngiltere’dekine benzer bir gelenek, partilerde oturtulamamış ve böylece lider kadrolar parti disiplininden öte bir hiyerarşi ilişkisini partinin tüm organları üzerinde kurabilmiştir. Bu durum bir taraftan parti içinde muhalefet yapmayı, diğer taraftan ise koalisyon dönemlerinde hükümetlerin bir bütün halinde hareket edebilmesini ya da koalisyon ortaklarının birbirleriyle pazarlık edebilmelerini engellemiştir. Çünkü milletvekillerinin ve bakanların sistem içindeki eylem kapasiteleri lider kadroların vesayeti altındadır. Diğer bir sorun ise Türkiye’de muhalefette kalan partinin iktidarı zorlayıcı, yapıcı bir muhalefet kültürünü oluşturamaması ve buna karşılık da iktidarların muhalefete karşı şüpheci ve dışlayıcı yaklaşımıdır. Bu iki problem müzakereci yönü kuvvetli bir parlamenter düzenin işleyişini Türkiye’de iyice zorlaştırmıştır.

Türkiye’deki sistem tartışmalarında bir başka problem de toplumsal bütünleşme noktasında var olan sorunlardır. Lijphart özellikle bölünmüş toplumlarda parlamenter sistemin daha iyi bir seçenek olduğunu vurgulamaktadır. Lijphart’a göre bölünmüş toplum (divided society); dinsel, ideolojik, dilsel, kültürel ve etnik açıdan radikal hatlar etrafında toplumun hâkim kültüründen partiler, çıkar grupları ve kendi medyaları aracılığıyla ayrılan toplumsal grupları ifade eder. Bunlardan en yaygın olanı ise etnik ayrışmalarda gözlemlenmektedir. Yine bu başlıkların bir veya birden fazlası aynı grupta gözlemlenebilir. Örneğin etnik çatışma ile beraber kültürel ve dilsel çatışma da görülebilmektedir. (Lijphart, 2008: 67) Lijphart bu bölünmenin ortadan kaldırılması ve demokratik bir hükümetin tesisi için bölünmüş toplumlarda iki anahtar kavramın önemine vurgu yapar; güç paylaşımı (büyük koalisyon, nispi temsil ve azınlık vetosu) ve toplumsal özerklik(kültürel otonomi). (Lijphart, 2004: 96) Güç paylaşımının unsurlarına bakacak olursak; a) Büyük koalisyon (grand coalition): Birçok değişik formasyonu olmakla birlikte toplumdaki azınlık gruplarının kabinede yer almasını ifade eden büyük koalisyon özellikle ayrılıkçı hareketlerin olduğu ülkelerde önemli işlevler görmektedir. Örneğin Belçika’da kabinede dilsel olarak farklı gruplardan (Almanca ve Fransızca konuşan) eşit sayıda üyenin yer aldığı kabineler kurulmuştur. b) Nispi temsil (proportiona-

lity): Çoğulcu seçim sistemleri ile temsili mümkün olduğunca tabana yayılmasını amaçlanmaktadır. c) Azınlık vetosu (minority veto): Toplumdaki azınlıkların kendi aleyhlerinde olduğunu düşündükleri yasal değişikliklere karşı kendi otonomilerini korumak için sahip oldukları veto hakkıdır. Kültürel otonomi (cultural autonomy) ise temel olarak dilsel, dinsel ve eğitimsel olmak üzere üç tür özerkliği içermektedir. Özellikle çok dilli ve dinli toplumlarda (Hindistan gibi) bu tarz özerklikler azınlıkların toplumla çatışmalarını azaltabilmektedir. (Lijphart, 2008: 44-49)

Yukarıda bahsedilen kriterler eşliğinde birçok düşünür hem demokrasisindeki kırılganlık hem de toplumsal ayrışmanın derin izleri nedeniyle parlamenter sistemi Türkiye’de tercih edilebilir bir sistem olarak öne çıkartmaktadır. Ancak muhalefet kültürü ve birlikte çalışabilme eksikliği nedeniyle, Türkiye’de parlamenter sistemin demokrasiyi güçlendirici ve toplumsal ayrılıklara çözüm üretici olmaktan ziyade bu sorunları beslediği görülmüştür. Özellikle Türkiye’de parlamenter sistemin inşa edemediği siyasal istikrarın bir sonucu olarak, demokrasi dışı yapılar anti demokratik eylemlerle siyasal sürece müdahil olmuş ve Türkiye demokrasisini melez bir demokrasiye dönüştürmüştür. Türkiye’de parlamenter sistem içinde hükümet etmenin önündeki engel bu açıdan darbelerin oluşturduğu psikolojik, hukuki ve kültürel etkilerde düğümlenmektedir. Bu etkiler sağlıklı bir demokrasinin inşasını sınırlandırmıştır ve parlamenter rejim içinde Türkiye’deki siyasal istikrarı sekteye uğratmıştır. (Yıldız, 2012: 302)

Türk siyasi kültürü açısından değerlendirildiğinde Türk - Osmanlı geleneğinin 1837 yılından bu yana ilk yerel meclislerle başlayan seçimle yönetici belirleme geleneği 150 yılı aşkın süredir tüm eksiklikleriyle beraber yürümektedir. Ancak mevcut anayasa ve yapılan değişikliklerle artık sistemin önemli ölçüde parlamenter sistemden ayrıldığı ve yarı-başkanlık ve/veya başkanlı-parlamenter sisteme yöneldiği görülmektedir. Türkiye’de tıpkı başkanlık tartışmalarında olduğu gibi sistemin tüm aktörlerinin anayasal sınırlarının belirlendiği bir parlamenter sistemin de geçmiş tecrübeler ışığında işlerlik kazanması ve toplumdaki ayrılıkları azaltması, temsilin arttırması ve azınlıkların korunması açısından katkı sağlaması olasıdır. Özellikle Linz’in ifadesiyle parlamenter sistem içinde barındırdığı esneklik (sabit görev süresinin olmaması) ile başkanlık sistemine nazaran krizlerin yönetilmesinde ve sistemin tehlikeye düşmesini engellemede daha tercih edilebilir bir sistemdir. (Newton, & Van, 2014: 101) Ancak bunun için Türkiye’de parti sisteminin parlamenter sisteme işlerlik kazandıracak şekilde ve muhalefet kültürünün de uzlaşmayı destekleyecek biçimde evrilmesi gerekmektedir. Yine parlamenter sistemin Türkiye’deki siyasal kültüre göre rasyonelleştirilmesi ve yürütme içinde gücün tek bir organda toplanması hükümet istikrarının sağlanması açısından önemli bir diğer şarttır. (Akartürk, 2010: 294)

4. TÜRK SİYASİ KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA BAŞKANLIK SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de geçmişten bu yana tartışılan başkanlık sistemi özellikle Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan dönemde Türkiye’de iki cephe arasında (eleştirenler-destekleyenler) tartışılmaya başlanmıştır. Başkanlık sis-

temini eleştirenlerin temel çekincelerinin başında, başkanlık sisteminin Türkiye gibi gelişmekte olan bir demokraside, demokratik kurumsallaşmayı zayıflatacağı ve sistemi tek adamlığa hatta diktatörlüğe sürükleyeceği korkusu gelmektedir. Bu argümanı savunanlara göre, ABD Başkanlık sisteminde başkan frenleyen sistemler (*check and balance*)¹¹ ve uzlaşma kültürünün etkisi bu ülkede sistemin işleyişini kolaylaştırırken, Latin Amerika demokrasilerindeki iyi kurumsallaşamamış fren ve denge sistemleri ile uzlaşma kültüründeki eksiklikler bu ülkelerde sistemi sorunlu ve tıkanmış bir hale getirmiştir. Sonuç olarak bu ülkelerin demokrasileri ya askeri darbelere ya da anti-demokratik yönetimlere sürüklenmiştir. Gerçekten de pek az demokratik devlet, başkanlık sistemi içinde var olabilmeyi başarmıştır. Mainwaring'e göre, 1967'den beri demokratik istikrar sağlayan 31 ülkeden sadece dördünde (ABD, Kosta Rika, Venezuela ve Kolombiya) istikrar yakalanabilmiştir. Diğer ülkelerdeki başkanlık modellerinde ise genellikle otoriter eğilimler altında "başkancı" veya "melez rejimler"lerle karşılaşmıştır. (Mainwaring, 1993:203-204) Ancak, Mainwaring bu noktada ABD başkanlık sistemi ile Latin Amerika modellerini karşılaştırırken, demokratik sistem içinde başkanlık sistemi ve otoriter rejim altında başkancı sistem ayrımının kullanılması gerektiğini savunur. Çünkü Latin Amerika'da ortaya çıkan başkancı sistemler uzlaşma kültürünün olmadığı bir demokratik kültür içinde gelişmiş sistemler olarak tek başına başkanlık sistemini değerlendirebilmeye olanak tanımamaktadır. (Erdoğan, 1998: 384)

Seçilmiş başkanların ve seçilmiş meclislerin aynı anda çift meşruiyete sahip olmaları başkanlık sisteminin eleştirildiği diğer bir konudur. (Shugart & Carey, 1997: 32-33) Başkanlık sisteminde yasama organı gibi yürütmenin de halk tarafından doğrudan seçilmesi, her iki organın da ayrı ayrı meşruluk iddiasını ileri sürmesine neden olmaktadır. Ayrıca her iki organın da belirli bir süre için seçilmiş olması ve organların birbirlerinin güvenine dayanmaması sisteme katı bir görünüm kazandırmaktadır. (Linz, 1990: 56-57) ABD'de bu çift meşruiyet sorununun ve katılığın aşılması, temelde uzlaşma kültüründeki kabiliyetlerinde, demokratik kurumsallaşmalarında ve parti disiplinin zayıflığında yatmaktadır. Çünkü ABD'de parti liderlerinin parti üzerinde etkisi oldukça azdır. (Ethridge & Handelman, 2010: 213) Ancak parti disiplinin güçlü olduğu Türkiye gibi ülkelerde iki organın da aynı partinin hâkimiyetinde olduğu durumda, denge – fren mekanizmasının saf dışı kalabileceği gibi, iki organın farklı partilerin elinde olması durumunda da uzlaşma kültüründeki eksiklikten kaynaklı olarak sistemin tıkanması olasıdır. (Akçalı, 2013: 411) İlk durum özellikle Latin Amerika ülkelerinde başkancı rejimlerin oluşmasına yol açmış ve halkla başkan arasında çoğu kez ordu, siyasal bir aktör olarak arabulucu olarak devreye girmiştir. (Mainwaring & Linan, 2013: 7-8) İkinci durum ise bölünmüş iktidar sorununu ortaya çıkarmaktadır. Çok partili başkanlık sistemlerinde organların farklı partilerin elinde olması ve mecliste birden çok farklı ideolojinin temsil edilmesi sistemi yasama/yürütme ilişkileri açısından kilitlemekle birlikte ideolojik kutuplaşmayı daha da arttırma tehlikesini

11 *Checks and balances*; yasama ve yürütme arasında yetki gaspının yaşanmaması ya da sistemin bir organ tarafından kontrol edilmemesi için kurucu babalarca Amerika'da kurulan sistemdir. Bu fren ve denge mekanizması sayesinde, ABD'de ne kongre yasama alanında sınırsız bir yetkiye sahiptir, ne de başkan yürütmenin nasıl belirleneceğinde Kongre'den tamamen bağımsızdır.

içinde barındırmaktadır. Çok partili sistemlerde başkanın yasama desteğinden yoksun kalma ihtimali ve partiler arasında sert düşünsel ayrılıkların olması durumunda yürütmenin etkinlik kazanması zora girmektedir. (Uluşahin, 1999: 113-116) Özellikle Türkiye'deki çok partili siyasi yapı ve partiler arası ideolojik farklılaşma bu açıdan Türkiye'de yürütme erkinin istikrar kazanmasını engelleyebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere başkanlık sisteminde yasama organı ile yürütme organı arasında ortaya çıkabilecek görüş ayrılıkları önemli bir kriz alanıdır. Başkanlık sisteminin, yönetebilen bir sistem olması için yasama ve yürütme organları arasında işbirliği ve uzlaşma gerekir. Yasama organını oluşturan siyasal çoğunluk ile başkanın farklı siyasi programlara sahip olduğu durumlarda sistemin etkin ve verimli çalışması için bu iki organ arasındaki ilişkinin işlemesi elzemdir. Meşruiyetini doğrudan doğruya halktan alan ve farklı siyasi programlara sahip olan bir başkan ile meclisin olduğu bir durumda Türkiye'de siyasetin yönetilebilirliğinin bu açıdan iyi hesaplanması gerekir. (Efe & Kotan, 2015: 90) Çünkü bu tür bir tıkanıklığı çözecek tek yol uzlaşmadır. Uzlaşma kültürünün ve yapıcı muhalefet geleneğinin gelişmediği ülkelerde, başkanlık sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi bu yüzden pek mümkün değildir. Ayrıca, bu sistemin uzlaşma kültürünün gelişmiş olduğu ABD'de dahi zaman zaman sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Linz'in belirttiği gibi, "Amerikan sistemi, Birleşik Devletlerin başkanlık anayasası nedeniyle değil, bu anayasaya rağmen işlemektedir." (Linz, 1990: 62-63) Bu nedenle, başkanlık sisteminin işleyebilmesi her şeyden önce uzlaşma kültürü ve demokratik kurumsallaşma ile yakından ilgilidir. Bu yüzden de Türkiye'de başkanlık sisteminin uygulanabilmesi için öncelikli olarak demokrasinin kurumsallaşması, yargı bağımsızlığı, liyakatin güçlendirilmesi ve uzlaşma kültürü gibi unsurların geliştirilmesi gerekmektedir. (Onar, 2005: 87-89)

Eleştirilerin arttığı bir diğer nokta ise Türkiye'de parti sisteminin başkanlık sisteminin sağlıklı şekilde işlemesini sağlayacak şartları karşılamadığı noktasındadır. Çok partili bir sistemde başkanlık rejimi içinde kalarak demokrasisini ayakta tutabilen pek az gelişmiş ülke örneği bulunmaktadır.¹² Özellikle, Başkanlık rejimi çok partili bir sistemle bağdaşmamaktadır. Türkiye ise çok partililik eğilimi olan bir ülkedir ve bu yapıda hiçbir ülke başkanlık rejimini tam anlamıyla işletebilmiş değildir. (Kalaycıoğlu, 2005: 26) Federal yapı içinde ABD'de parti disiplini zayıf siyasi partiler, başkanlık sisteminin uygulanabilirliğini arttırmaktadır. Türkiye'de başkanlık sistemi ile ilgili temel sorun bu noktada siyasal parti yapısı, parti sayıları ve siyasal kültürün özellikleri bağlamında kendisini göstermektedir. Federal sistemlerde siyaset yarışı, federal parlamento ve federe devlet parlamentoları için iki ayrı düzeyde gerçekleşmektedir. Bir siyasi partinin her iki düzeyde de üstünlük elde etmesi pek muhtemel değildir ve bu nedenle federal devlet yapısı kazançlarla kayıpların dengelendiği, böylece toplam-sıfır oyununun engellendiği bir sistemi desteklemektedir. Diğer taraftan Türkiye gibi üniter devletlerde parti ve seçim sisteminin türüne göre başkanlık sisteminin toplam-sıfır oyununa yol açma olasılığı yüksektir. (Yazıcı, 2011: 70) Yine yüksek parti disiplini, başkanlık sisteminde var ol-

12 Scott Mainwaring'e göre Şili hariç istikrarlı bir şekilde başkanlık sistemini sürdürebilmiş çok partili bir demokrasi bulunmamaktadır. bkz. Mainwaring, S. (1993). *Presidentialism, Multipartyism and Democracy; The Difficult Combination. Comparative Political Studies*. 26(2). 212.

ması beklenen yasamanın denetleyici rolüyle bağdaşmayan bir unsurdur. ABD’de çok defa görülen iki partinin başkana rağmen ortaklığı, Türkiye gibi parti disiplini gelişmiş ve liderin etkin olduğu bir ülkede pek mümkün görülmemektedir. Bu noktada partilerin milletvekillerinin üzerinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştıran nispi çoğunluklu seçim sistemi Türkiye’deki parti disiplinini baskın hale dönüştüren önemli bir unsurdur. Bu yüzden özellikle parti disiplininin azaltması için nispi çoğunluklu seçim sisteminden dar bölge seçim sistemine geçilmesi başkanlık sisteminin sağlıklı işlemesi bakımından yarar sağlayacaktır.

Başkanlık sisteminin, parlamenter sisteme göre daha olumlu kabul edenlerin temel savlarının başında parlamenter sistemde var olan “hesap verebilirlik” sorunu gelmektedir. 1970’li ve 1990’lı yıllarda Türkiye’de görülen koalisyon hükümetlerinden tecrübe edildiği üzere koalisyonlar sorumluluğu perdelemekte ve halkın kimden hesap soracağı belli olmadığı bir siyasi ortama sebep olmaktadır. Fakat Linz’e göre, otorite ve tahmin edilebilirlik ihtiyacının başkanlık sisteminden yana görünmesine karşılık, başkanlık yönetimini başbakanlık yönetiminden daha az tahmin edilebilir ve çoğu zaman daha zayıf kılan beklenmedik gelişmeler de (başkanın ölümünden, zor şartların baskısı altında işlenen önemli karar hatalarına kadar) vardır. Bir başbakan her zaman için, ya güvenoyu ya da parlamentoyu feshedip yeni seçimlere gitmek yoluyla meşruluğunu ve otoritesini yeniden güçlendirmeye çalışabilir. Üstelik bir başbakan, zorunlu olarak bir rejim krizi yaratılmaksızın da değiştirilebilir. (Linz, 1995: 147) Ancak Linz’in değerlendirmesinde eksik olan kısım başkanın, başkanlık görevini kaybetmesi durumunda yerine geçecek olan başkan yardımcısının da seçimle iş başına geldiği gerçeğidir. Seçim anından itibaren Amerikalılar olası bir durumda başkanın kim olacağını aslında bilmektedirler. Bu yüzden de Amerikan seçimlerinde başkan adayı kadar başkan yardımcısının da kim olduğu seçim kampanyası boyunca önemli bir başlıktır. Yine diğer taraftan Linz’in ileri sürdüğü parlamenter sistemde başbakanın güven bunalımı hissettiği anda güvenoyuna başvurma seçeneği tamda başkanlık sistemini güçlü kılan unsurların başında gelmektedir. Çünkü özellikle Türkiye’de uzun güven oylamaları ile geçen koalisyon yıllarından hatırladığımız güven bunalımı dönemleri, Linz’in savunduğunun aksine sistemi bir güvensizlik durumuna sürüklemiştir.

Diğer taraftan başkanlık sistemini destekleyenler özellikle istikrar, hesap sorulabilirlik ve çift başlılık sorunlarına çözüm olabilmesi açısından başkanlık sistemini savunmaktadırlar. Bu kapsamda Ülkemizde başkanlık sistemini savunanların dayandıkları dört temel; 1) Siyasi istikrar isteği, 2) Hızlı gelişme için güçlü ve etkin icra(yürütme), 3) Tarihsel geçmişimizin başkanlık sistemine uygunluğu ve 4) başkanlık sisteminin demokrasinin kalitesini artacağı noktasında toplanmaktadır. Özellikle Son gerekçeyi savunanlar; başkanlık sisteminin diktatörlüğe ya da askeri darbelere neden olacağı tezine karşı olarak; ülkemizde başkanlık rejimi olmadığı halde üç kez askeri darbe olduğunu, darbelerin temelinde parlamenter sistemin doğasında var olan tıkanmaların neden olduğunu iddia etmektedir. (Yılmaz, 2013: http://usam.aydin.edu.tr/analiz/baskanlik_sistemi_abd_turkey//.html 26.07.2016)

Başkanlık sistemi tartışmalarında en fazla ön plana çıkan kelime istikrar kavramıdır. Gerçekten de başkanlık sistemi özellikle ABD örneğinden yola çıkarak Türkiye

gibi siyasal istikrarı parlamente sistem içinde yakalamakta zorlanan ülkeler için bir umut ışığı olarak görülebilmektedir. Ancak başkanlık sisteminin her ülke için çare olup olmayacağı sorusunun cevabı net değildir. Bu soruyu Türkiye özelinde Gözler şöyle cevaplamaktadır; “Başkanlık sistemi Türkiye’de yürütmeye istikrar kazandırır, çünkü başkanlık sisteminde hükümet tek kişiden oluşur ve sabit görev süresi içerisinde güvensizlik oyuyla düşürülemez. Bu nedenle, başkanlık sisteminde mutlak istikrar vardır. Öte yandan, istikrar her zaman etkinlik anlamına gelmez.” Gözler’e göre, başkanın görev süresinin sabit olması yetmez aynı zamanda etkin de olması gerekir. Bu açıdan klasik başkanlık sistemi Türkiye’ye uygulanırsa etkin yönetime kavuşulamaz. Çünkü etkin yönetim için başkanın kanunlara ihtiyacı vardır. Türkiye’deki siyasal bölünmüşlüğü başkan ile parlamento çoğunluğunun her zaman aynı partiden olmasını engellemesi muhtemeldir, bu sebeple Gözler, kararnameli başkanlık sistemi önerisini getirmiştir. Gözler’e göre, sadece mahfuz alanların düzenlenmesi amacıyla verilecek başkanlık kararnamesi (executive order) yetkisi, Türkiye’de yürütmeye, istikrarın yanında etkinlik de kazandırabilir. (Gözler, 2000: 45-46).

H. Tahsin Fendoğlu’na göre ise Türkiye’de belediyelerde var olan istikrar hükümetlerde yoktur. 1970-1980 yılları arası 12 hükümet değişmiş ve her hükümetin ömrü bir yıldan daha az olmuştur. Cumhuriyet’in 89. yılında 61. hükümet görev yapmıştır. Hâlbuki 61. hükümeti normalde cumhuriyetin 305. yılında görmek gerekiyordu. Bu yüzden bu yapısal sorun ancak başkanlık sistemi ile kesin çözüme kavuşur. Diğer taraftan, parlamente sistem içinde meclisin gerçek işlevinin yasa yapmak ve hükümeti denetlemek olması gerekirken, sıkı parti disiplini ve parlamente sistemin yapısı bu işlevi hükümsüz hale getirmektedir. Meclis sadece başkanlık sistemi içinde asli vazifesini kazanarak gerçek bir yasama gücüne ve bütçenin denetleyicisi konumunu arttırabilir. Fendoğlu’na göre, homojen olmayan ve imparatorluk bakiyesine sahip bir toplumda başkanlık sistemi birleştirici bir unsur olabilir. Ayrıca Fendoğlu, başkanlık sisteminin Türk devlet geleneğinin bir mirası olduğunu ve dolayısıyla Türkiye’nin yönetim geleneklerinin başkanlık sistemine uyum göstereceğini ifade etmektedir. (Fendoğlu, 2013: 583-586)

Türkiye’nin mevcut sisteminde var olan güçlü Cumhurbaşkanı güçlü Başbakan ayrımının ortaya çıkarabileceği muhtemel yetki karmaşası, sorumluluk paylaşımı ve çift-başlılık başkanlık sistemi ile birlikte gücün tek elde toplanması ile çözülebilir. Ayrıca, başkanlık sisteminde bakanların siyasilerden değil de işinde uzman kişilerden seçilmesi, yani ehliyetin sadakatin önüne geçmesi daha etkin bir yönetim yapısının önünü açacaktır. Bu durum Türkiye gibi siyasal patronajın, liyakatin önünde tutulduğu bir ülkede yönetime kalite ve istikrar getirecektir. Ayrıca, üst düzey bürokratların başkan tarafından seçilmesi ve görevden alınması hem yönetimde uyumu ve etkinliği sağlar hem de toplumdan ayrı bir bürokratik sınıfın kemikleşerek siyasetten rol çalmasına ve iktidarın gücünü devşirmesine engel olur. (Demir, 2011: 167-169) ABD’de başkanlık sistemi bu kapsamda bürokrasinin siyasal iktidar tarafından kontrol altında tutulmasını oldukça önemsemiştir. Çünkü siyasal iktidarın bürokrasi üzerinde denetiminin olmadığı durumlarda bürokrasi, Kongre ve başkanın direktiflerini göz ardı ederek kendi iktidarının normları dışında herhangi bir şeye karşı sorumluluk duymayacaktır. Böylece vatandaşlarda hizmet edilecek “efendiler” değil, yöne-

tilecek “nesneler” haline dönüşecektir. (Kenneth, 1992:226)Türkiye’de ise yukarıda bahsettiğimiz üzere önemli sorunlardan birisi seçilmiş - atanmış ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturtulamamış olmasıdır. Bu anlamda başkanlık sistemi Türkiye’de var olan bürokratik gücü seçilmişlerin lehine artıracaktır.

Türkiye’de yürürlükteki parlamenter sistem, kuruluşundan itibaren klasik parlamenter sistem özelliği göstermekten uzaktır. Bu uzaklık özellikle parlamenter sistemin taşıdığı demokratik zihniyetle ters düşmektedir. Vesayetçi parlamenter yapı içerisinde güçlü tek-parti hükümetlerinin kurulması sadece bir istisna durumu haline gelmiştir. Bu istisna olma durumu vesayetçi parlamentarizmin bürokratik elit tarafından, devletin topluma karşı korunması mantığına göre tasarlanmış olmasından kaynaklanmıştır. Buna göre, halkın iradesinin devlete yansması süreklilik arz eden bir şekilde olmaktan ziyade, ancak özel siyasi-toplumsal şartların oluşması durumunda gerçekleşmiştir. Ancak devlet-millet etkileşiminin arttığı bu dönemler kalıcı olamamış ve yeniden bürokratik vesayete (demokratik olmayan usullerle) geri dönmüştür. Başta vesayetçi anlayış olmak üzere, Türkiye’de mevcut hükümet sisteminin yol açtığı belli başlı sorunları başkanlık sistemiyle aşmak mümkündür. Buna göre Başkanlık sistemi ile;

- 1) Yürütme organında yetkilerin başkanda toplanması ile var olan çift-başlılığı ve yetki-sorumluluk dengesizliği sorununu aşmak,
- 2) Devleti toplumdan koruma ve kollama amacıyla düzenlenmiş vesayetçi parlamenter sistemi sona erdirerek toplumsal merkezin siyaseti belirlemesini sağlamak,
- 3) Vesayetçi düzenin toplumsal muhalefeti konjonktürel ve lider-odaklı siyasete mahkûm etmesinin önüne geçerek demokratik siyasetin kurumsallaşp kalıcılık kazanmasını sağlamak,
- 4) Karar alıcı merci olan yürütme organını yasama organından keskin bir şekilde ayırarak parlamentarizmin potansiyel olarak barındırdığı hükümet krizi problemine çözüm bulmak ve böylece parlamentonun itibarını yeniden tesis etmek mümkündür. (Aslan, 2015: 33)

Kuzu’ya göre başkanlık sisteminin, çoğu zaman, başkanın kişisel diktatörlüğüne dönüşme eğilimi taşıdığı iddiası da abartılıdır. Başkanlık sisteminin Türkiye’ye diktatörlük getireceği fikri temelsizdir, çünkü parlamenter sistemdeki başbakanlar, başkanlık sistemindeki başkanlardan daha güçlüdürler. Başkanlık sisteminde esas güç başkanda değil parlamentodadır. Başkanlık sisteminin avantajı yürütmeye istikrar sağlamasıdır. Çünkü başkanlık Sistemi de özünde, parlamenter rejim kadar demokratik bir hükümet biçimidir. Latin Amerika’daki Başkanlık Sistemi deneyimlerinin zaman zaman kişisel diktatörlüklere dönüşmesi veya askeri darbelerle kesintiye uğraması, elbette sadece bu ülkelerde uygulanan başkanlık sistemine izafe edilemez. Bunun yanında, bu ülkelerdeki ekonomik azgelişmişlik, gelir farklarının büyüklüğü, demokratik siyasal kültürün zayıflığı ve siyasal mücadelenin aşırı ölçüde kutuplaşmış olması gibi hususlar, demokrasinin sürdürülebilirliği üzerinde muhtemelen hükümet sisteminden daha fazla etkili olmuştur. (Kuzu, 2013: 39-41) Yine başkanlık sisteminin partileri sıfır toplamı bir “ya hep ya hiç” türü bir duruma sürüklemesi¹³ ve bunun sonucunda kutuplaşmanın artması da, başkanlık sis-

13 Linz’e göre başkanlık sistemi, uzlaş kültürünün gelişmediği toplumlarda siyaset yapma ve yürütme biçimlerini sıfır-toplamı bir oyuna dönüştürdüğünü ve bunun istikrarlı bir demokrasinin

teminden ziyade seçim sisteminden kaynaklı bir sorundur. Bu noktada Horowitz, başkanlık seçiminde basit çoğunluk dışında uygulanabilecek bir seçim sistemiyle, bölünmüş toplumlarda da başkanın farklı kesimlerin üzerinde uzlaştığı bir isim olmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴ Yine Horowitz'e göre bir başkanlık sisteminin nasıl parlamenter sistemden daha fazla mutlak kazanma veya kaybetmeye yol açtığı da net değildir. (Horowitz, 1995:163)

Sonuç

Siyaset bilimi literatüründe genel olarak kabul edildiği üzere, demokrasinin pekişmesinin en önemli unsurlarından biri, anayasal sistemin toplumun çoğunluğu tarafından meşru kabul edilmesidir. (Linz & Stepan, 1996: 13-17) Türkiye bu açıdan son yıllarda artan bir şekilde hükümet sistemi tartışmaları içinde mevcut sisteme dair önemli soru işaretleri ile karşı karşıya kalmıştır. Sistemdeki bu belirsizlik, artık geçici değişikliklerle yönetilebilir olmaktan uzaktır. Bu yüzden birçok akademisyen ve devlet adamı güçlendirilmiş bir parlamenter sistem ya da başkanlık sistemine geçilmesi ve anayasal olarak sınırları net bir şekilde çizilmiş bir sistem değişikliği ile bu problemin çözülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda problemin bir tarafında yer alan ve parlamenter sisteme öncelik tanıyan görüşün merkezinde, Türkiye'de demokrasi tecrübesiyle büyük ölçüde iç içe geçen uzun parlamenter geleneğin daha az riskli bir seçenek olduğu düşüncesi vardır. Yine bu görüşe ek olarak Lijphart, özellikle toplumsal barışın sağlanması açısından toplumun farklı kesimlerinin iktidara ortak olabilmelerine imkân tanıyan parlamenter sistemin Türkiye gibi ülkelerde ayrışmayı engelleyici bir rol üstlenebileceğini iddia etmektedir. Ancak özellikle koalisyon dönemlerinde uzlaşma kültüründeki eksiklikten kaynaklı hükümet istikrarsızlıkları, hem ekonomik hem de sosyal refahı olumsuz etkilemiş ve toplumsal yapıdaki ayrışmaları daha da derinleştirmiştir. Yine bu dönemde Türkiye'de bürokrasinin seçilmişlerden daha fazla sistem içinde etkinlik kazanmasına sebep olmuştur. Tüm bu gerekçelerle parlamenter sistemin rasyonelleştirilmesi ile sistemde var olan sıkıntıların çözüleceğini varsaymak oldukça zor olmaktadır.

Başkanlık Sisteminin Türkiye açısından uygulanabilirliği ise Türkiye'de şu anda var olan nispi temsil seçim sistemi ve adayların üzerinde egemen olan parti disiplini ile zor görülmektedir. Bu yüzden öncelikle nispi çoğunluklu seçim sistemi yerine dar bölgeli seçim sisteminin uygulandığı bir başkanlık modeli ile bu çalışmada zikredilen sakıncaların bir kısmının giderilebileceği söylenebilir. Çünkü bu seçim modeli adayların kimliği ile yakından ilişkilidir ve bu yüzden de parti adayı belirlemede yerel talepleri dikkate almak zorundadır. Bu durum ise adayın üzerindeki parti disiplinini azaltacaktır. (Kuzu, 1998: 364) Ayrıca başkanlık sisteminde var olan sert kuvvetler ayrılığının sistemi tıkamaması için demokrasinin kurumsallaşması ve yapısal reformlar önem arz etmektedir.

Tüm bu tartışmalar ışığında başkanlık sisteminin kazandıracağı siyasal ve yö-

kurumsallaşmasını engellediğini iddia etmektedir, bkz. Linz, J.J. (1990). The Perils of Presendatism. *Journal of Democracy*. 1(1),55-56.

14 Horowitz bu duruma örnek olarak Sri Lanka ve Nijerya'daki seçim sistemlerini göstermektedir. (bkz. Horowitz, D. L. (1990). Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy*. 1(4). 76-77.)

netisel istikrar özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonomiye önemli katkı sağlama potansiyelini içinde barındırmaktadır. Ayrıca Latin Amerika'daki başarısız başkanlık girişimlerinin bugün gelinen noktada hem istikrarı desteklediği hem de demokrasiyi pekiştirdiği gözlenmektedir. Artık bu rejimler darbeleri değil daha fazla demokrasiyi besleyen sistemler haline dönüşmüşlerdir. Yine mevcut durumda itibarı önemli ölçüde azalmış olan yasama organı da başkanlık sistemi ile birlikte özerk ve güçlü bir pozisyon elde ederek toplumsal farklılıkların korunmasını ve milletvekilliğinin kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır. Ancak bu noktada Latin Amerika modellerinde karşılaşılan sorunlarla karşılaşmamak için başkanlık sistemi içinde demokratik kurumların özerkliğinin sağlanması ve iktidarın kullanımının yasama ve yargı erkleri tarafından denetlenebileceği fren ve denge mekanizmalarının net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Özellikle siyasetin uzlaşmacı yönünün artmasıyla beraber bu anayasal yapının kurulması, Türkiye'de başkanlık sisteminin başarı şansını önemli ölçüde arttıracaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (2008). *Democracy in Turkey within The Context of Justice and Liberty*. Meşrutiyet'in 100. Yılında Türkiye Demokrasisi . Köprü Dergisi. Sayı:103. <http://www.koprudergisi.com//>.
- Adelman, P. (2014). *Peel And The Conservative Party (1830-1850)*. New York: Routledge Press.
- Aktaşlı H. U. (2011). *Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki. Türk Muhafazakârlığının Eleştirisi*. Doğu Batı Dergisi. 14(58).
- Almond, G. (1956). *Comparative Political Systems*. Journal of Politics. Sayı:18.
- Almond, G. ve Verba S. (1989). *The Civic Culture Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. USA: Saga Publications.
- Aslan, A. (2015). *Türkiye İçin Başkanlık Sistemi Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma*. SETA Dergisi. Sayı:122.
- Ay, Ş. (2004). *Türkiye'de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları*. Mevzuat Dergisi. Sayı: 7(77) <http://www.mevzuatdergisi.com>.
- Aydın, N. (2008). *İnsan Hakları Demokrasi ve Medya*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kumsaati Yayınevi.
- Berger, A. (1989). *Political Culture and Public Opinion*. USA (New Jersey): Transaction Publishers.
- Beriş, H. E. (2015). *Siyasal Düzenin Sınırları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Tezkire Yayınları,
- Bilge, M. (2011). *Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı: 15(3).
- Buran, H. (2005). *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Burke, E.(1993). *Reflections on the Revolution in France*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Plato Yayınları.
- Cihangir, F. (2004). *Tek Parti İktidarından Çok Partili Döneme Türkiye ve*

Bediüzzaman'ın Siyasal Çizgisi. <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=599//>.

- Çam, E. (2005). *Siyaset Bilimine Giriş*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Çaylak, A. (2014). *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye’de İktidar Muhalefet İlişkileri. Türkiye’nin Politik Tarihi*. (Beşinci Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. (İkinci Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çetin, H. (2004). *Türk Toplum Sözleşmesi*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Demir, F. (2011). *Bürokratik Kültür*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 16(2).
- Diamond, L. (1995). *Demokrasinin Üç Paradoksu*. M. Turhan (Çev.), Demokrasinin Küresel Yükselişi, L. Diamond ve M. F. Plattner (Der.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Durç, S. A. (2010). *Türk Muhalefet Geleneğinde “Demokrat Parti”*. Mukaddime Dergisi. Sayı: 1.
- Durgun, Ş. (2013). *Sistem Arayışlarında Siyasal Partiler ve Parti Disiplini*. (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı). Yeni Türkiye. Sayı: 51.
- Duverger, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Duverger, M. *Siyasi Partiler*. E. Özbudun(Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Efe, H. ve Kotan, M. L. (2015). *Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi*. Kafkas University Economics and Administrative Sciences Faculty The Journal of KAU. Sayı: 6(9).
- Ercins, G. (2012). *Türkiye’nin Demokratikleşmesinde Toplumsal Sorun Alanları*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 14(1).
- Erdoğan, M. (1998). *Başkanlık Sistemini Doğru Tartışmak. Türkiye’de Yönetim Geleneği*. D. Dursun- H. Al (Ed.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2000). *Siyasal Rejim Tartışmaları*. <http://www.tesev.org.tr//>.
- Erzen, M. Ü. ve Yalın, B. E. (2011). *Siyasal Kültürün Temel Paradigmaları Üzerine: Kültürden, Siyasal Toplumsallaşma, Örgütlenme ve Katılma Süreçlerine Yansıyanlar*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı: 41.
- Ethnidge, M. and Handelman, H. (2010). *Politics in A Changing World*, (Fifth Edition). USA: Wadsworth Press.
- Fendoğlu, H. T. (2013). *Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Yeni Türkiye. Sayı: 51.
- Gibbins, J. R.(1989). *Contemporary Political Culture: An Introduction*. London: Sage Publications.
- Gökçe, O. (2016). *Siyaset Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Gözler, K. (2000). *Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir?*. Türkiye Günlüğü. Sayı: 62.
- Hague R. ve Harrop, M. (2004). *Comparative Government and Politics an Introduction*. (Altıncı Baskı). New York: Palgrave Macmillan Press.
- Hakyemez, Y. Ş. (2003). *Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Sayı: 52(4).

- Heper, M. (2010). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. (Üçüncü Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. Z. Kopuzlu (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Horowitz, D. L. (1990). *Comparing Democratic Systems*. Journal of Democracy. Sayı:1(4).
- Kalaycıoğlu, E. (2005). *Başkanlık Rejimi: Türkiye’nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınavı*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları. Sayı:77.
- Kapani, M. (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*. (On dokuzuncu Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2011). *Türk Siyasi Tarihi*. (İkinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kenneth, J. M. (1992) *Politics and The Bureaucracy, Policymaking in Fourth Branch of Government*, California: Brooks/Cole Press.
- Keser, H. (2013). *Başkanlık Sistemi*. (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı). Yeni Türkiye. Sayı: 51.
- Kuzu, B. (2013). *Neden Başkanlık Hükümeti*. (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı). Yeni Türkiye. Sayı: 51.
- Kuzu, B. (2011). *Her Yönüyle Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Küçük, A. *Hukuk Devleti, Demokrasi ve Temel Hak ve Hürriyetlerin Güvencelenmesi*. Liberal Düşünce Topluluğu, <http://www.liberal.org.tr//>
- Lijphart A. (2004). *Constitutional Design For Divided Societies*. *Journal of Democracy*. 15(2), 96.
- Lijphart A. (2008). *Thinking About Democracy*. London: Routledge Press.
- Linz, J.J. (1990). *The Perils of Presendatialism*. Journal of Democracy. Sayı: 1(1).
- Linz, J. J. (1995). *Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri*. E. Özbudun (Çev.), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Larry Diamond ve Marc F. Plattner (Der.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Linz, J. J. ve Stepan, A. (1996). *Toward Consolidated Democracies*, Journal of Democracy. Sayı:7.
- Mahçupyan, E. (2007). *Osmanlıdan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset*. (Dördüncü Baskı). Kamusal Alan. Doğu Batı Dergisi. Sayı:2(5).
- Mainwaring, S. (1993). *Presidentialism, Multipartism and Democracy; The Difficult Combination*. Comparative Political Studies. Sayı: 26(2).
- Mainwaring, S. and Linan, A. P. (2013). *Democracies and Dictatorships in Latin America, Emergence, Survival and Fall*. USA: Cambridge University Press.
- Mardin, Ş. (2006). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. (On Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Newton, K. and Van, D. J. W. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri*. E. Saraçoğlu (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Onar, E. (2005). *Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları. Sayı:77.
- Öğün S.S. (2004). *Türk Politik Kültürü*. (İkinci Baskı). Bursa: Alfa Yayınları.
- Özipek, B. B. (2005). *Muhafazakârlık*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Parla, T. (2002). *Türkiye’nin Siyasal Rejimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Parlak, D. (2008). *Türk Siyasal Kültürü: Halksız Siyaset*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/236/turk-siyasal-kulturu-halksiz-siyaset/>.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Siyasi Partiler*. Bursa: Alfa Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorilerine Geri Dönüş*. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan. (Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sartori G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*. Ergün Özbudun(Çev.) Ankara: Yetkin Yayınları,
- Shugart, M.S. and Carey, J. M. (1997). *Presidents and Assemblies*. (Third Edition). USA: Cambridge University Press.
- Şen, Y. F. (2015). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tataroğlu, M. (2006). *Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. Yönetim ve Ekonomi. Sayı: 13(1).
- Taylor, E.B. (2010). *Primitive Culture Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Langue, Art and Custom*. Londra: Cambridge Press.
- Teziç, E. (2004). *Anayasa Hukuku*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Tosun, G. E. (2001). *Devlet-Sivil Toplum İlişkisi /Demokratikleşme Perspektifinden*. (Birinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Tuncay, S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Tuncel, G. ve Gündoğmuş, B. (2012). *Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 14(3).
- Turan, İ. (2011). *Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Sayı:45.
- Turan, İ. (2014). *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. (Beşinci Baskı). E. Kalaycıoğlu - A.Y. Sarıbay (Ed.). Bursa: Sentez Yayınevi.
- Turan, İ. (1996). *Türkiye’de Demokrasi Kültürü*. İstanbul: Aybay Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid/.
- Uluşahin, N. (1999). *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yazıcı, S. (2011). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri, Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, H. (2013). *Türkiye Parlamenter Sistemini Hiç Uyguladı mı? (Başkanlık Sistemi Özel Sayısı)*. Yeni Türkiye. Sayı: 51.
- Yıldız A. (2012). *Türkiye’nin Parlamenter Sisteminde Hükümet*. Ankara: Murat Kitapevi.
- Yılmaz, S. (2013). *Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?.* http://usam.aydin.edu.tr/analiz/baskanlik_sistemi_abd_turkey/.